

The Greek Review of Social Research

Vol 39 (1980)

39-40

Οικογένεια και εφηβεία στην Ελλάδα και τις ΗΠΑ: Μια διαπολιτισμική σύγκριση

Πόπη Βλοντάκη

doi: [10.12681/grsr.551](https://doi.org/10.12681/grsr.551)

Copyright © 1980, Πόπη Βλοντάκη

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Βλοντάκη Π. (1980). Οικογένεια και εφηβεία στην Ελλάδα και τις ΗΠΑ: Μια διαπολιτισμική σύγκριση. *The Greek Review of Social Research*, 39, 267–282. <https://doi.org/10.12681/grsr.551>

οικογένεια καί έφηβεία στήν Έλλάδα καί τίς ΗΠΑ

Μιά διαπολιτισμική σύγκριση

τής

Πόπης Βλοντάκη

Πτυχιούχου Μ.Σ. Ψυχολογίας
Πανεπιστημίου Μασσαχουσέτης

Η μελέτη αυτή αναφέρεται στό θέμα τής οικογένειας καί τής έφηβείας, μέ ιδιαίτερη έμφαση στήν αντιμετώπιση τής σεξουαλικότητας κατά τήν έφηβεία. Σκοπός μου είναι ή σύγκριση, όσον άφορά τήν οικογένεια καί τήν έφηβεία, άνάμεσα στήν Έλλάδα καί τίς Ένωμένες Πολιτείες, σέ συνάρτηση μέ τήν ιστορική-πολιτιστική παράδοση καί τό στάδιο σύγχρονης κοινωνικο-οικονομικής ανάπτυξης τής κάθε χώρας.

Πιο άναλυτικά, έμφαση θά δοθεί στά άκόλουθα σημεία:

- Πολιτιστικές ρίζες τής σύγχρονης σεξουαλικής ήθικης στήν Έλλάδα καί τίς Ένωμένες Πολιτείες.
- Η σύγχρονη θέση καί δομή τής οικογένειας, καθώς καί τά σεξουαλικά ήθη καί ή συμπεριφορά άνάμεσα στους νέους.
- Μελλοντικές τάσεις καί ύποδείξεις γιά έρευνα στήν Έλλάδα.

Η έργασία αυτή δέν άποτελεί αυτοΰσια έμπειρική έρευνα. Τό θέμα ήταν πολύ ευρύ καί πρακτικοί λόγοι χώρου, χρόνου καί χρήματος δέν επέτρεπαν κάτι τέτοιο.

Στηρίχθηκα σέ ιστορικά καί κοινωνιολογικά δεδομένα, καθώς καί σέ έμπειρικές έρευνες πού άφορούν τή δυναμική τής οικογένειας καί τή σεξουαλικότητα των νέων στήν κάθε χώρα γιά νά καταλήξω σέ όρισμένα συμπεράσματα.

- Η μελέτη είχε συνταχθεί άρχικά στήν άγγλική γλώσσα. Ύποβλήθηκε στή Σχολή Ψυχολογίας τού Πανεπιστημίου τής Μασσαχουσέτης γιά εκπλήρωση των άπαιτουμένων προϋποθέσεων πρós άπόκτηση διπλώματος Master of Science στήν ψυχολογία. Τό άρθρο αυτό άποτελεί συνόψιση τής άρχικής μελέτης.

1. σύντομη άναφορά στήν κοινωνική εξέλιξη τής έφηβείας καί τής οικογένειας

Η έφηβεία σάν ξεχωριστό, παρατεταμένο στάδιο ζωής άποτελεί μάλλον πρόσφατο φαινόμενο. Σέ αντίθεση πρós τή βιομηχανική κοινωνία, στήν άγροτική κοινωνία ή έφηβεία δέν γίνεται αισθητή σάν στάδιο ζωής, μιά πού ή οικονομική όργάνωση τής κοινωνίας άπαιτεί τή συμμετοχή των νέων άπό μικρή ηλικία στόν κόσμο τής παραγωγής. Σ' αυτό τό πλαίσιο, οι έφηβοι λειτουργούν σάν ένεργητικές οικονομικές μονάδες. Μέ τή βιομηχανοποίηση καί τά συνεπακόλουθά της (άστικοποίηση, τεχνολογία) άπαιτείται ή παράταση τού σταδίου τής έφηβείας γιά τούς έξής λόγους: α) γιά νά διατηρηθεί ή άγορά έργασίας μέσα σέ όρισμένα όρια, καί β) γιατί άπαιτείται μεγαλύτερο διάστημα εκπαίδευσης καί μελέτης γιά νά άποκτηθούν οι άπαραίτητες δεξιότητες γιά τή συμμετοχή στόν κόσμο τής έργασίας.

Κατά κάποιο τρόπο, δηλαδή, οἱ ἔφηβοι τώρα ἀποτελοῦν οἰκονομικὸ παθητικὸ (Kenniston, 1975).

Ἐκτός, λοιπόν, ἀπὸ βιολογικὰ καὶ σωματικὰ ἀλλαγὴς καὶ τὴ συνεπακόλουθη ψυχολογικὴ ἀναταραχὴ, ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις ἀποτελεῖ ἀποφασιστικὸ παράγοντα γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῆς ἐφηβείας, ἀπὸ ἀποψη διάρκειας καὶ οὐδίας. Καὶ στὴν Ἑλλάδα καὶ στὶς Ἦνωμένες Πολιτεῖες ἡ ἔκτασις τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀλλαγῆς συντελοῦν ὥστε ἡ ἐφηβεία ν' ἀποτελεῖ ἕνα παρατεταμένον στάδιον τοῦ κύκλου ζωῆς.

Θέλω νὰ ἐντοπίσω τὴ συζήτηση αὐτὴ κυρίως στὴ σεξουαλικὴ διάσταση τῆς ἐφηβείας, γιὰ τὸ σεξουαλικὸ καὶ τὸ κοινωνικὸ εἶναι ἀλληλένδετα. Καὶ εἶναι κατὰ τὴ διαδικασίαν ἀναζήτησις τῆς σεξουαλικῆς τους ταυτότητος πού οἱ νέοι ἀρχίζουν νὰ ἀντιλαμβάνονται τὸν ἑαυτὸ τους σάν κοινωνικὴ ὄντοτητα (Freud, 1905).

Σὲ διαφορετικὰ στάδια ἱστορικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης ὑπάρχουν διαφοροποιήσεις στὸν τύπον καὶ τὸ βαθμὸ ἀποδεκτῆς σεξουαλικῆς ἐλευθερίας. Καὶ ἡ οἰκογένεια μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει περισσότερο ἢ λιγότερο ἀποφασιστικὸ παράγοντα γιὰ τὴν προσαρμογὴ τοῦ ἀτόμου στὶς κοινωνικὰς νόρμες (Kenniston, 1977).

Ἔτσι, δταν τὸ ἀτομικὸ νοικοκυριὸν ἀποτελοῦσε ἀνάρκκη οἰκονομικὴ μονάδα, ὁ ρόλος τῆς οἰκογένειας ἦταν ἀποφασιστικὸς γιὰ τὴ μεταβίβαση τῶν κοινωνικῶν ἀξιών καὶ τὴν προσαρμογὴ στὶς κοινωνικὰς ἀπαιτήσεις. Γιὰ τὰ κερδίσιμα τὴν ἀνεξαρτησίαν τους οἱ ἔφηβοι ἔπρεπε νὰ ἀντιταχθῶν καὶ νὰ συγκρουστοῦν μὲ τὴ γονεϊκὴ ἐξουσία. Κατὰ τὰ πρῶτα στάδια τῆς βιομηχανοποίησης, ἡ οἰκογένεια χάνει τὴν οἰκονομικὴ λειτουργίαν της ἀλλὰ καὶ πάλι ἀποτελεῖ τὸ βασικὸ φορᾶ ἐξουσίας γιὰ τὰ ἐξαρτώμενα μέλη της (παιδιά, ἐφήβους).

Στὴ σύγχρονη δυτικὴ κοινωνία, ὅμως, ἡ οἰκογένεια δὲν ἀποτελεῖ πιά τὸν κύριον φορᾶ ἐξουσίας, καθὼς ὑποσκελίζεται σημαντικὰ ἀπὸ τὰ μέσα μαζικῆς ἐνημέρωσης καὶ τὸ θεσμὸ τῆς μακρόχρονης ἐκπαίδευσης. Οἱ νέοι, βέβαια, ἀκόμη παλεύουν μὲ τοὺς γονεῖς τους. Ὅμως, ἡ οἰκογένεια δὲν ἀποτελεῖ πιά τὴν κύρια πηγὴ σύγκρουσης, καθὼς οἱ γονεῖς ὄλο καὶ περισσότερο ἀποδέχονται τὴ συρρίκνωση τοῦ ρόλου τους καὶ ἐπιτρέπουν τὴν ἀνεξαρτητοποίησιν ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποψη, ἡ σεξουαλικὴ εἶναι σχετικὰ λιγότερο ἀκανθώδες θέμα στὶς σχέσεις γονιῶν-παιδιῶν. Οἱ συγκρούσεις τώρα μεταφωτοῦνται περισσότερο στὸ εὐρύτερον κοινωνικὸ πλαίσιον, θέτοντας ὑπὸ πίεσιν καὶ τὴν οἰκογένειαν σάν θεσμὸν καὶ τὰ μέλη της σάν ἄτομα.

Ἔτσι, τὴν ἴδια στιγμὴν πού ἡ σεξουαλικὴ ζωὴ τῶν νέων ξεφεύγει ἀπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς οἰκογένειας, βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ κοινωνικοῦ πλαισίου μέσα στὸ ὅποιον εἶναι ἐνσωματωμένη. Αὐτὸ ἐκδηλώνεται τόσο μὲ τὴν ἐμφάνισιν καταναγκαστικῶν τύπων σεξουαλικῆς συμπεριφορᾶς ὅσο καὶ μὲ τὴν ἐνταση

πού διακατέχει τὶς διαπροσωπικὰς σχέσεις σὲ θέματα ἐπικοινωνίας.

Ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἡ ἀμερικανικὴ κοινωνία, ὄντας διαφορετικὰ στάδια σύγχρονης κοινωνικο-οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης, προσφέρουν τὸ πλαίσιον γιὰ τὴ σύγκρισιν τῆς λειτουργίας τοῦ ἀντίστοιχου οἰκογενειακοῦ μοντέλου καὶ τοῦ ἀντικτύπου του πάνω στὴ σεξουαλικὴ ζωὴ τῶν νέων.

Δὲν φιλοδοξῶ νὰ θίξω κάθε παραλλαγὴ οἰκογενειακοῦ μοντέλου καὶ σεξουαλικῆς συμπεριφορᾶς, γιὰ ἕνω ἀπόλυτη ἐπίγνωση ὅτι κάθε χώρα παρουσιάζει ἕνα ἐπίπεδο πολυπλοκότητος, ὥστε ὅποιαδήποτε συζήτηση γιὰ τὴν οἰκογένειαν καὶ τὸν ἐφηβὸν νὰ διατρέχει τὸν κίνδυνον τῆς ὑπεραπλούστευσης. Οὐδὲ θὰ ἤθελα νὰ δημιουργηθῆ ἡ ἐντύπωση ὅτι, συζητώντας γιὰ τὴ μέση ἀμερικανικὴ οἰκογένειαν, ἀγνοῶ τὴν πολλαπλότητα τῶν πολιτιστικῶν παραδόσεων τῆς ἀμερικανικῆς κοινωνίας. Πρακτικὰ προβλήματα χώρου κι ὄχι κάποια προκατάληψη μὲ ἀναγκάζουν νὰ χειρισθῶ τὸ θέμα μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο. Σκοπὸς μου εἶναι νὰ δείξω ἄδρα πὼς διαφορετικὴ παράδοσις καὶ διαφορετικὸν στάδιον σύγχρονης κοινωνικο-οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης διαμορφῶνουν ποιοτικὰ διαφορετικὰς καταστάσεις.

2. οἰκογένεια καὶ ἐφηβεία στὸ ἑλληνικὸ πολιτιστικὸ πλαίσιον

Παραδοσιακὴ ἀγροτικὴ οἰκογένεια

Ἡ παραδοσιακὴ ἑλληνικὴ οἰκογένεια, μὲ τὶς ἀντιστοιχίες ἠθικὰς ἀξίες, διαμορφώθηκε σ' ἕνα ἄλλο μὲ ταραχώδη ἱστορίαν (Ὀθωμανικὴ κυριαρχία, Ἐπανάστασις 1821, Βαλκανικοὶ πόλεμοι, Μικρασιατικὴ καταστροφὴ, Παγκόσμιος πόλεμος, ἐμφύλιος, κτλ.) καὶ ἀντίθετοις βιοτικῆς συνθήκες. Οἱ δύσκολες λοιπόν συνθήκες ἐπιβίωσης συντέλεσαν ὥστε στὴν ἑλληνικὴ παραδοσιακὴν κοινωνίαν νὰ ὑπάρχει σαφὴς κατηγοροποίησις τῶν ἀνθρώπων σὲ «δικούς» καὶ «ξένους». Σάν «δικούς» θεωροῦνται ἡ οἰκογένεια, οἱ συγγενεῖς, οἱ φίλοι (Βασιλείου, 1968), καὶ κριτήριον συμπετοχῆς στὴν ὁμάδα τῶν «δικῶν» εἶναι τὸ ἐνδιαφέρον πού κάποιοι δεῖχνει γιὰ τὴν προώθησιν τῶν συμφερόντων ὅλης τῆς οἰκογενειακῆς ἐνότητας.

Ἔτσι, ἡ παραδοσιακὴ ἀγροτικὴ οἰκογένεια εἶναι σφιχτοδεμένη καὶ διανέεται ἀπὸ ἰσχυρὰ αἰσθήματα πίστεως, ὑποχρέωσης καὶ ἀλληλεξάρτησης ἀνάμεσα στὰ μέλη της (Friedl, 1963· Peristiany, 1965). Αὐτὴ ἡ ἀναγκαιότητα γιὰ στενὰς, ὑποστηρικτικὰς, ἀλληλεξάρτητες σχέσεις ἀντανακλάται σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα τῆς δομῆς της.

Ἡ ἀγροτικὴ οἰκογένεια εἶναι ἐπιτομαμένη καὶ πατριαρχικὴ. Ἡ ἱεραρχία μέσα στὴν οἰκογένειαν καθορίζεται βάσει τοῦ φύλου καὶ τῆς ἡλικίας (Campbell, 1964, Φραγκουδάκη, 1978). Ἔτσι, τὴ μεγαλύτερη ἐξουσία ἔχει ὁ παππούς, ἀκολουθεῖ ὁ πατέρας, ἡ γι-

γιά, ή μητέρα. Άνάμεσα στά παιδιά, τά αγόρια, ακόμη και μικρότερα σέ ηλικία, απολαμβάνουν περισσότερα προνομία από τά κορίτσια (Βαλμός, 1936). 'Η συζυγική σχέση δέν είναι πολύ οικεία και προσανατολίζεται περισσότερο πρός τά παιδιά, τά όποια βρίσκονται στό επίκεντρο τής προσοχής τόσο μέσα όσο και έξω από τήν οικογένεια (Campbell, 1964· Triandis, Vassiliou, Nassiakou, 1968).

Μέ τήν εμφάνιση τής εφηβείας, ή σχέση τών παιδιών μέ τόν πατέρα, κυρίως, γίνεται περισσότερο απόμακρη και τυπική.

Γιά τή σωστή κατανόηση όμως τής ιεραρχικής δομής τής πατριαρχικής αγροτικής οικογένειας πρέπει ή θεώρηση τής νά γίνει μέσα στό κοινωνικό πλαίσιο, στό όποιο αναπτύχθηκε. Σ' ένα περιβάλλον, όπου τό νοικοκυριό βρίσκεται ένσωματωμένο μέ τήν οικονομία, ή γυναίκα είναι μία σημαντική μορφή έστω και άν δέν έχει δημόσια άναγνώριση. Στό βαθμό πού ή ύπαρξή τής είναι άπαραίτητη γιά τήν οικονομική επίβιωση τής οικογένειας, οί ρόλοι είναι μέν διαχωρισμένοι αλλά συμπληρωματικοί συγχρόνως. Άπ' ατή τήν άποψη, ή δομή τής αγροτικής οικογένειας έμπιπτει στό πλαίσιο τών ύποστηρικτικών, άλληλεξάρτητων σχέσεων πού άνάφερα προηγουμένως.

Ο ήθικός κώδικας τής αγροτικής οικογένειας καθορίζεται από τίς άξίες τής τιμής και τής ντροπής γιά τόν άντρα και τή γυναίκα, αντίστοιχα, και σχετίζεται μέ τά έξής χαρακτηριστικά τής κοινωνικής δομής: α) συμπληρωματική αντίθεση τών δύο φύλων, β) άλληλεγγύη άνάμεσα στά μέλη τής οικογένειας και γ) κάποια μορφή έχθρότητας άνάμεσα σέ οικογένειες πού δέν συνδέονται μέ συγγενικούς δεσμούς (Campbell, 1964). 'Η άπώλεια τής ντροπής θίγει τήν τιμή τών άντρών τής οικογένειας (συζύγου, άδελφών, γιών) γιατί άντανανκλά στόν άντριισμό τους. 'Η έννοια τού «φιλότιμου» εκφράζει ατήν άκριβώς τή σχέση άνάμεσα στην τιμή και τή ντροπή και καθορίζει άν απαιτείται νά αναληφθεί δράση γιά τήν άποκατάσταση μιάς προσβολής (Safilios, 1969). Οί άξίες τής τιμής και τής ντροπής διαγράφουν τό διπλό κριτήριο ήθικής τής αγροτικής 'Ελλάδας, έρόσον ή γυναίκα θεωρείται μία διαρκής άπειλή γιά τήν τιμή τού άντρα. 'Ετσι όλο τό βάρος τής ντροπής πού περικλείουν οί σεξουαλικές σχέσεις πέφτει στό γυναικείο φύλο. Και φυσικά, ενώ τό κορίτσια είναι πολύ περιορισμένα, γιά τά αγόρια δχι μόνο έπιτρέπεται, αλλά αποτελεί και κοινή προσδοκία νά έχουν πολλαπλές σεξουαλικές κατακτήσεις.

'Η προικα αποτελεί μία άκόμα ένδειξη τής άλληλεξάρτησης άνάμεσα στά μέλη τής οικογένειας και τού διπλού κριτηρίου τής αγροτικής 'Ελλάδας. Οί κοινωνικοί δέ παράγοντες πού ένίσχυσαν και διατήρησαν αυτό τό θεσμό έχουν τή ρίζα τους στην ελληνική παράδοση. Παλαιά α) ισχυρό αίσθημα εθύνσης άπέναντι στό κορίτσια και β) αίσθηση φιλότιμου πού συνδέει τήν παροχή προίκας μέ τό καλό όνομα τής οικογένειας (Λαμπίρη-Δημάκη, 1972).

'Η άγροτική οικογένεια άποτελεί ένα σημείο άναφοράς γιά τόν τρόπο μέ τόν όποίο ή σύγχρονη ελληνική οικογένεια διαφοροποιείται από τήν παράδοση, καθώς προχωρεί ή άστικοποίηση και ή εκβιομηχάνιση. Γι' αυτό τό λόγο πιστεύω πώς ή παραπάνω σύντομη άναφορά θά βοηθήσει στην κατανόηση τής άστικής οικογένειας και τών σύγχρονων αξιών.

Κοινωνικο-οικονομική αλλαγή

Τό ρεύμα άστικοποίησης έντάθηκε κατά τή μεταπολεμική περίοδο. Σήμερα, ό άστικός πληθυσμός άποτελεί τό 53% έναντι τού 33% στά 1940 (Στατιστική Έπετηρίς, 1975). 'Η βιομηχανοποίηση άκολούθησε σέ βραδύτερο ρυθμό, ώστε σήμερα τό εργατικό δυναμικό τής χώρας άνέρχεται σέ 20%, ενώ ό άγροτικός πληθυσμός σέ 47% (Στατιστική Έπετηρίς, 1975).

Μέ τήν άστικοποίηση και τή βιομηχανοποίηση ή θέση τής γυναίκας αλλάζει. Σήμερα οί γυναίκες άποτελούν τό 28,5% τού συνολικού εργατικού δυναμικού (Στατιστική Έπετηρίς, 1977).

'Η συμμετοχή τών γυναικών στόν κόσμο τής εργασίας έξω από τό σπίτι έχει σημαντικό αντίκτυπο στό δυναμική τής οικογένειας. Επίσης, τό άστικό πλαίσιο, όπου ή δύναμη τής κοινής γνώμης μειώνεται και ό οικογενειακός έλεγχος γίνεται πιό δύσκολος, έννοει μία σχετική χαλάρωση τής σεξουαλικής ήθικής. 'Ετσι, οί κάτοικοι τών πόλεων διατηρούν όρισμένα στοιχεία τών παραδοσιακών αξιών τους, αλλά παράλληλα ή ήθική τους αναδιαρθρώνεται σέ χαλαρότερη βάση. Συγχρόνως, μέ τό νά διατηρούν στενοούς δεσμούς μέ τήν οικογένειά τους στόν τόπο καταγωγής, πραγματοποιούν τή σύνδεση τών χωρικών μέ τίς συνήθειες τής πόλης. 'Υπό ατή τήν έννοια, ή άλληλεπίδραση πόλης-χωριού περνά μέσα από τήν οικογένεια (Friedl, 1963).

Σύγχρονη άστική οικογένεια

Τά τελευταία χρόνια, ή ελληνική κοινωνία εξελίσσεται ταχύτατα. 'Επειδή όμως οί αλλαγές στην κοινωνική δομή πραγματοποιούνται σέ ρυθμό βραδύτερο από ό,τι ύπάρχουν οί οικονομικές αλλαγές, παρατηρείται ένας άσυγχρονισμός άνάμεσα στην οικονομική εξέλιξη από τή μία μεριά και τήν εξέλιξη θεσμών και αξιών από τήν άλλη. 'Ετσι, δημιουργούνται όρισμένες συγκρούσεις, καθώς ή οικογένεια έξακολουθεί νά προβάλλει τίς παραδοσιακές απαιτήσεις και άξίες πού διαμορφώθηκαν στό άγροτικό περιβάλλον άλληλεξάρτησης, ενώ οί νέοι πρέπει νά αντιμετώπισουν ένα διαφορετικό κοινωνικό πλαίσιο, όπου οί άλληλεξαρτήσεις διαρκώς χαλαρώνουν.

Μιά σύντομη περιγραφή τής σύγχρονης ελληνικής άστικής οικογένειας μέ βάση όρισμένα έμπειρικά δεδομένα θά βοηθήσει στην άνάλυση και κατανόηση αυτών τών συγκρούσεων.

Ἡ οἰκογένεια παραμένει ἰσχυρή σάν θεσμός καί θεωρεῖται καί ἀπό τὰ δύο φύλα σάν κύριος παράγοντας εὐτυχίας (Βασιλείου, 1966). Τό συνεχῶς αὐξανόμενο ποσοστό διαζυγίων¹ δέν ἀποτελεῖ ἀπόδειξη ἀμφισβήτησης τοῦ θεσμοῦ τῆς οἰκογένειας, γιατί συσχετίζεται μέ τήν αὐξανόμενη συχνότητα γάμων (Ἐθνική Στατιστική Ὑπηρεσία 1951, 1961, 1971, 1975).

Στόν ἀστικό χώρο, ἡ σχετική ἀπομόνωση τῆς συζυγικῆς σχέσης (ἀπό τή γειτονιά, τοὺς συγγενικοὺς κύκλους) ἀπαίτει μεγαλύτερη οἰκειότητα καί συναισθηματική αὐτοδυναμία γιά τήν ἐπιβίωσή της, σέ σύγκριση μέ τό παρελθόν (ἀγροτικό πλαίσιο). Ὅμως ὁ γάμος θεωρεῖται μιά σχέση πού βασίζεται στήν ἀμοιβαία κατανόηση, τίς παραχωρήσεις καί τήν ὑπακοή τῆς γυναίκας κυρίως (Safilios, 1972). Ἐπίσης ἀπό πολλοὺς ἡ ἀγάπη θεωρεῖται περισσότερο σάν ἐπακόλουθο παρά σάν προϋπόθεση τοῦ γάμου (Βασιλείου, 1966).

Γενικά, λοιπόν, οἱ ρόλοι μέσα στήν οἰκογένεια παραμένουν διαχωρισμένοι καί συμπληρωματικοί. Βέβαια, τό ἐπάγγελμα τῆς συζύγου ἐλαττώνει τό βαθμὸ ἐξουσίας τοῦ συζύγου (Safilios, 1967), ἀλλά καί τότε ἡ δύναμή της περιορίζεται σέ πῶ «γυναίκες» ἀρμοδιότητες, ὅπως ἡ ἀνατροφή τῶν παιδιῶν, ἡ ἀγορά οἰκιακῶν εἰδῶν (Safilios, 1967). Καί στόν τομέα τῶν σεξουαλικῶν σχέσεων, ἔρευνες σκιαγραφοῦν μιά ἄλλοιο παθητική στάση τῆς Ἑλληνίδας γυναίκας, ὅσον ἀφορᾷ τήν πρωτοβουλία, τόν ἔλεγχο γεννήσεων ἢ τῆ συζυγικῆς ἀπείας (Safilios, 1972, 1969).

Συναφῆς δέ μέ τήν κοινωνική ἀλλαγὴ εἶναι καί ὁ ἀστικός ἐπαναπροσδιορισμός τῆς ἔννοιας τῆς «τιμῆς», πού τώρα βασίζεται περισσότερο στήν ἀτομική συμπεριφορὰ κάποιου παρά στή συμπεριφορὰ ὄλων τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειας (Safilios, 1969).

Ἡ πυρηνική οἰκογένεια (κατά τό 1969, ὁ μέσος ἀριθμὸς παιδιῶν ἀνά οἰκογένεια ὑπολογιζόταν σέ 2,2 —Βαλαώρας, 1969) ἀντικαθιστᾷ συνεχῶς τὴν ἐκτεταμένη μορφή οἰκογένειας. Παρὰ δὲ τῆς σχετικῆς φθορᾶ τῆς πατριαρχικῆς παράδοσης, καί στόν ἀστικό χώρο ὁ πατέρας παραμένει ἡ κυρίαρχη μορφή (Vermeulen, 1970), καί ἡ γονεϊκὴ σχέση ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχει μεγαλύτερη βαρῦτητα ἀπὸ τῆ συζυγικὴ (Spinellis-Vassiliou, *Communication*, No 65). Ἡ παιδοκεντρικότητα παραμένει κύριο χαρακτηριστικὸ καί τῆς σύγχρονης ἀστικῆς οἰκογένειας. Θὰ μπορούσε νὰ πῆ κανεὶς ὅτι συχνὰ οἱ γονεῖς ἀντιμετωπίζουν τὰ παιδιά σάν μιά πρόεκταση τοῦ ἑαυτοῦ τους, προσπαθώντας μέσω αὐτῶν νὰ ἐκπληρώσουν δικές τους ἀνάγκες, διαψευσμένους πόθους καί φιλοδοξίες (Katakis, Ioannides, Tavantzis, 1974, Ποταμιάνου, 1978). Αὐτὴ δὲ ἡ στάση συνοδεύεται ἀπὸ τὴν τάση γιά ἔλεγχο καὶ διατήρηση τῆς ἐξάρτησης τοῦ παιδιοῦ. Νοοτροπία πού

στό παρελθόν ὑπαγορευόταν ἀπὸ τίς συνθήκες ἀλλελεξάρτησης τοῦ ἀγροτικοῦ χώρου καί πού ἐπιβιώνει παρ' ὅτι ἔχουν ἀλλάξει οἱ συνθήκες τῆς ἀστικῆς Ἑλλάδας.

Σήμερα, ἐνῶ οἱ σχέσεις γονέων-παιδιῶν εἶναι περισσότερο φιλελεύθερες ἀπὸ ὅτι στό παρελθόν, ἡ αὐταρχικὴ παράδοση δέν ἔχει ἐξαλειφθεῖ. Ὁ σεβασμὸς, ἡ ὑποκοή καί ἡ φροντίδα κατὰ τὴ γερωντική ἡλικία ἀποτελοῦν τίς κύριες προσδοκίες τῶν γονιῶν ἀπὸ τὰ παιδιά, ἐνῶ ἡ ἀγάπη βρίσκεται στό τέλος τῆς λίστας τῶν καθηκόντων (Βασιλείου, 1966, Ζάρναρη, 1978).

Εὐλόγο εἶναι ὅτι, σ' αὐτὸ τό πλαίσιο, ἡ σεξουαλικότητα παραμένει ταμπὸ καί οἱ σχετικὲς συζητήσεις εἶτε ἀποκλείονται, εἶτε γίνονται μέσα σ' ἓνα κλίμα φορτισμένο (Ζάρναρη, 1978).

Ἡ παράδοση ἐπιβιώνει, παρὰ τῆς σχετικῆς ἀλλαγῆς, καί ἀποτελεῖ τὴ βάση τῆς κοινωνικοποίησης, ἀναγκλώντας στὴ διαφορετικὴ ἀντιμετώπιση τῶν κοριτσιῶν καί τῶν ἀγροτιῶν. Παραδοσιακά, τὸ ἀγόρι ἀνατρεφόταν μέ τό ὄραμα τῆς καριέρας καί τὸ κορίτσι μέ τό ὄνειρο τοῦ «καλοῦ γάμου». Σήμερα αὐτὴ ἡ νοοτροπία εἶναι ἐμφανῆς κυρίως στά κατώτερα οἰκονομικά στρώματα, ὅπου ἡ οἰκονομικὴ δυσχέρεια μπορεῖ νὰ ἀναγκάσει τοὺς γονεῖς νὰ διαλέξουν νὰ μορφώσουν μόνο τὸ γιό (Safilios, 1972). Ὅμως οὐσιαστικά ἡ νοοτροπία ἐπιβιώνει σέ εὐρύτερη κλίμακα, πράγμα πού ἐξηγεῖ γιατί ἐνῶ πολλές γυναῖκες σπουδάζουν καί ἀναλαμβάνουν μιά υπεύθυνη δουλειά, πολὺ συχνὰ θεωροῦν τὸ στάδιο αὐτὸ σάν κάτι τὸ προσωρινὸ μέχρι τὸ γάμο τους.

Ἐφηβεία καί σχέσεις μέ τὸ ἄλλο φύλο

Τὰ προβλήματα λοιπόν πού ἀντιμετωπίζουν τὰ ἀγόρια καί τὰ κορίτσια βρίσκονται σέ ἄμεση συσχέτιση μ' αὐτές τίς προσδοκίες. Μέ τὴν ἐμφάνιση τῆς ἐφηβείας, ἡ διάκριση ἀνάμεσα στοῦ ἀγόρι καί τὸ κορίτσι γίνεται ὀριστική, καί εἶναι κυρίως ἡ συμπεριφορὰ τοῦ πατέρα πού ἐπηρεάζεται καί γίνεται αὐταρχικότερη.

Ἡ κύρια ἀπαίτηση ἀπὸ τὸ ἀγόρι ἀφορᾷ τὴν προετοιμασία γιά μιά καλὴ καριέρα, ἐνῶ συνήθως τὸ θέμα τῆς σεξουαλικότητας δέν προκαλεῖ μεγάλες προστριβές. Γιά τὸ κορίτσι ὅμως, ἡ πίεση δέν ἀφορᾷ τόσο τὸ θέμα τῆς μόρφωσης, ὅσο τὸ θέμα τῆς ἀνεξαρτητοποίησής του ἀπὸ τὴν οἰκογένεια, καί τῶν σχέσεών του μέ τὸ ἄλλο φύλο. Εἶναι κοινὴ διαπίστωση πόσο εὐαίσθητο σημεῖο ἀποτελεῖ γιά τὸν πατέρα τὸ νὰ «πάει ραντεβού» ἡ κόρη του, ἐν γνώσει του.

Ἡ στάση τῆς μητέρας σ' αὐτὴ τὴ σύγκριση εἶναι ἄλλοιο ἀμφιθυμική. Ἐχοντας καί ἡ ἴδια ἀνάλογες ἐμπειρίες εἶναι σέ θέση νὰ κατανοήσει περισσότερο ἀπὸ τὸν πατέρα καί νὰ νοιώσει συμπάθεια γιά τίς προσπάθειες τῆς κόρης τῆς νὰ ἀνεξαρτητοποιηθεῖ. Παράλληλα, ὅμως, νοιώθει ἀπόρητη νὰ παρατηρεῖ ἀπὸ τὸν ἔ-

1. Τὰ διαζύγια αὐξήθηκαν ἀπὸ 3.786 κατὰ τὸ 1976 σέ 4.517 κατὰ τὸ 1977 (Στατιστικὴ Ἐπετηρὴς Δικαιοσύνης, 1976, 1977).

λεγχο πάνω στα παιδιά της, τα όποια ύπηρεζαν ο άξονας της ζωής της, επειδή φοβάται τη μοναξιά που ή δική τους ανεξαρτησία συνεπάγεται γι' αυτήν. Έτσι, ή στάση της, πού συνήθως είναι συμβατική, συνίσταται σε μία προσπάθεια να βρεί λύσεις και να γεφυρώσει τό χάσμα ανάμεσα στον πατέρα και την κόρη, παίζοντας συχνά παρασκηνακό ρόλο.

Και για τό αγόρια και για τά κορίτσια ο παρεμβατικός ρόλος της οικογένειας προκαλεί έντονη δυσαρέσκεια. Συγχρόνως, όμως, είναι μάλλον σπάνιο φαινόμενο ή όριστική ρήξη των δεσμών με την οικογένεια ή ο διαχωρισμός στέγης, αν δεν προηγηθεί γάμος ή γεωγραφική απόσταση πού να διασφαλίζει αυτή την ανεξαρτησία.

Δυστυχώς δεν υπάρχουν επιστημονικά έμπειρικά δεδομένα σχετικά με τις συγκρούσεις των Έλλήνων έφηβων με την οικογένεια πού τό θέμα της σεξουαλικότητας αυτό καθαυτό. Μπορεί κανείς, όμως, να σχηματίσει μία ιδέα από δημοσιογραφικά ρεπορτάζ πού θίγουν σχετικά προβλήματα, όπως, για παράδειγμα, την έρευνα πού έκανε τό Nielsen Hellas Institute για λογαριασμό της εφημερίδας *Τά Νέα*, τον Ίανουάριο τού 1977. Η έρευνα αυτή διεξήχθη ανάμεσα σε 316 νεαρούς άντρες και γυναίκες (18-25 χρόνων) και σε 100 γονείς όλων των κοινωνικών τάξεων.² Όλοι οι έναρσικοί και ό νεαρές πού ρωτήθηκαν συμφώνησαν σε ένα βασικό σημείο, ότι δηλαδή δεν υπάρχει καμία βοήθεια από τό σπίτι, όσον αφορά τη σεξουαλικότητα. Αν συζητηθούν τέτοια θέματα, ή στάση των γονέων είναι είτε άπορρητική, είτε απαγορευτική, με έμφαση περισσότερο στους πιθανούς κινδύνους παρά στον τρόπο με τον όποιο μπορούν να αντιμετωπισθούν όρισμένα πρακτικά προβλήματα. Η συνηθισμένη συμβουλή στα αγόρια είναι να προσέχουν να μην έμπλακούν με τό άλλο φύλο σε περιπέτειες πού θα έμποδίσουν μία έπιτυχημένη καριέρα. Και, αντίστοιχα, στα κορίτσια να άποφεύγουν κάθε «παραχώρηση» στον σεξουαλικό τομέα, καθώς και τις περιπέτειες πού δεν έχουν προοπτική γάμου.

Έτσι, 45% των γονέων πού ρωτήθηκαν είχαν ενοϊκή στάση άπέναντι στις προγαμιαίες σχέσεις, αλλά μόνο για τά αγόρια. 23% ήταν αντίθετοι και για τά δύο φύλα, ενώ 26% είχαν γενικά ενοϊκή στάση για τις προγαμιαίες σχέσεις ανεξαρτήτως φύλου. Έπίσης 37% των μητέρων υποστήριξαν τις προγαμιαίες σχέσεις ανεξαρτήτως φύλου, ενώ μόνον 12% των πατέρων έμπιπουν στην ίδια κατηγορία. Αυτά τά δεδομένα, παρά την έπιφύλαξη με την όποια θα 'πρεπε να γίνονται άποδεκτά, είναι μέχρις ενός σημείου ένδεικτικά της δυναμικής της οικογένειας: Με άλλα λόγια, ό πα-

τέρας παραμένει ό προστάτης της τιμής της οικογένειας, ή όποια άντανακλάται περισσότερο στη συμπεριφορά της κόρης παρά τού γιού.

Η άπαγορευτική στάση της οικογένειας δεν σημαίνει φυσικά ότι για τούς έφηβους δεν υπάρχουν ευκαιρίες για συνένωση με τό άλλο φύλο και ανάπτυξη σεξουαλικών σχέσεων. Τό σχολείο, τό φροντιστήριο, ό σύλλογος, τό πάρτυ άποτελούν τόν πιο συνηθισμένο χώρο για γνωριμία, και φυσικά τό αγόρι έχει συνήθως την πρωτοβουλία.

Τό ταμπού της παρθένας, πού άποτελούσε άδιαφιλονικητή άρετή για την άγροτική Ελλάδα, φαίνεται να έχει έξασθενήσει κατά πολύ στον αστικό χώρο. Μία σχετική σφυγμομέτρηση ανάμεσα σε νέους άντρες ήλικίας μικρότερης των τριάντα δείχνει ότι ή πλειοψηφία δεν ενδιαφέρεται για κάτι τέτοιο, ενώ ό υπόλοιποι θά προτιμούσαν μία γυναίκα παρθένα, αλλά αυτό δεν θα τό έβραζαν ποτέ σαν άπαραίτητη προϋπόθεση. Αντίστοιχες γνώμες έκφράστηκαν επίσης και από νεαρές γυναίκες. Ό τόπος καταγωγής φαινόταν να άποτελεί καθοριστικό παράγοντα, έφόσον οι περισσότεροι νέοι και νέες άγροτικής καταγωγής ήταν περισσότερο συντηρητικοί σ' αυτό τό θέμα (Κ. Παπαδοπούλου, 1975). Ανάλογες τάσεις φάνηκαν και στο δείγμα πού διερευνήθηκε από τό Nielsen Hellas Institute, όπου τό 77% των έρωτηθέντων έξέφρασαν την έπιδοκιμασία τους για τις προγαμιαίες σχέσεις. Και πάλι οι άντρες ήταν πιο ένθερμοι υποστηρικτές από τις γυναίκες σε ποσοστό 89% και 65%, αντίστοιχα.

Ίδιαίτερα ανάμεσα στους φοιτητές και των δύο φύλων οι προγαμιαίες σχέσεις έπιδοκιμάζονται. Συνήθως, άπαραίτητη προϋπόθεση θεωρείται ή άμοιβαϊότητα συναίσθημάτων και ή άγάπη. Φαίνεται, λοιπόν, ότι τό διπλό κριτήριο βρίσκεται σε παρακμή, τουλάχιστον ανάμεσα στον φητητικό πληθυσμό και τούς νέους της πόλης.

Έτσι, παρά την άπαγορευτική στάση της οικογένειας, οι περισσότεροι νέοι στην ήλικία των 17-18 έχουν κάποιου είδους σχέση με τό άλλο φύλο, ή όποια όμως, ιδιαίτερα στην περίπτωση των κοριτσιών, δεν έχει φθάσει στο σημείο των ολοκληρωμένων σχέσεων. Από τό δείγμα τού Nielsen Hellas Institute (1977), ή πλειοψηφία των αντρών (92%) άνέφεραν ολοκληρωμένες σχέσεις στην ήλικία των είκοσι, άρχίζοντας συνήθως από την ήλικία των 16 (21%), ενώ μόνο 3% άνέφεραν παντελή έλλειψη σχέσεων μέχρι τό είκοστό πέμπτο έτος. Οι γυναίκες άνέφεραν ολοκληρωμένες σεξουαλικές σχέσεις στην ήλικία των είκοσι σε ένα ποσοστό 68%. Τό γεγονός όμως ότι 38% των γυναικών πού ρωτήθηκαν ήταν παντρεμένες ίσως δικαιολογεί εν μέρη αυτό τό σχετικά ύψηλό ποσοστό. Μόνο 1% άνέφεραν ολοκληρωμένες σχέσεις γύρω στην ήλικία των 16, ενώ 26% άνέφεραν παντελή έλλειψη σχέσεων μέχρι την ήλικία των 25. Μόνο έλαφρώς διαφοροποιήσεις υπάρχουν ανάμεσα στις διάφορες

2. Παρά τούς περιορισμούς αυτής της έρευνας όσον αφορά τό μέγεθος τού δείγματος και τη μεθοδολογία, μπορεί να χρησιμοποιηθεί σαν δείκτης όρισμένων ρευμάτων στη στάση και τη συμπεριφορά. Έχοντας έπίγνωση αυτών των περιορισμών, θα άναφερθώ σ' αυτήν στις έπομένες σελίδες, μία πού ή επιστημονική έρευνα σ' αυτόν τον τόμο είναι μηδαμινή.

κοινωνικο-οικονομικές ομάδες. Ἡ ἀνατροφή ἀπὸ τὸ σπίτι καὶ ἡ ἐξάρτηση ἀπὸ τὴν οἰκογένεια βαρύνουν πολὺ, πράγμα πού ἐξηγεῖ σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴ βραδύτερη ἔναρξη σεξουαλικῶν σχέσεων γιὰ τὶς γυναῖκες σὲ σύγκριση μὲ τοὺς ἄντρες.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἀποδεκτὸ τύπο σχέσης, δὲν ὑπάρχουν συγκεκριμένα δεδομένα. Παίρνοντας ὑπ' ὄψη μίαν ὁμοίαν τὴν στάση ἀπέναντι στὶς προγαμιαῖες σχέσεις καὶ τὶς προϋποθέσεις κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες οἱ προγαμιαῖες σχέσεις θὰ ἦταν ιδεατές, δηλαδὴ, τὴν ἀμοιβαιότητα συναισθημάτων καὶ τὴν ἀγάπη, μπορεῖ κανεὶς νὰ ὑποθέσει ὅτι μιά σταθερὴ σχέση ἀποτελεῖ τὸ ἰδανικό. Ἀπὸ τὸ δείγμα τοῦ Nielsen Hellas Institute, 24% τῶν ἐρωτηθέντων ἦταν ἡδὴ παντρεμένοι, 36% εἶχαν μιά σταθερὴ σχέση καὶ 38% ἀνέφεραν ὅτι δὲν εἶχαν σταθερὸ δεσμό.

Ὁ γάμος ἀνάμεσα στοὺς νέους

Ἀνάμεσα στοὺς νεαροὺς Ἕλληνες, ἄντρες καὶ γυναῖκες, σάν βασικὴ προϋπόθεση γάμου θεωρεῖται ἡ ἀγάπη (41%), ἐνῶ ἡ οικονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ἐξασφάλιση ἀναφέρεται λιγότερο (3% καὶ 8% γιὰ τοὺς ἄντρες καὶ τὶς γυναῖκες, ἀντίστοιχα) (Nielsen Hellas Institute, 1977). Στὴ σύγχρονη Ἑλλάδα, ὁ θεσμὸς τῆς προίκας ὑφίσταται ἀκόμη εἴτε στὴν παραδοσιακὴ τῆς μορφῆ (δηλαδὴ, σάν οικονομικὴ ἐνίσχυση τῆς οἰκογενείας πρὸς τὴν κόρη) εἴτε σὲ πιὸ ἐκσυγχρονισμένη ἐκδόση. Στὴν τελευταία περίπτωση, ἡ ἀξία τῆς νόφης ἐκτιμᾶται μὲ βάση τὴ μόρφωση καὶ τὴν ἰκανότητά της νὰ κερδίζει χρήματα («ἡ προίκα της εἶναι ἡ μόρφωσή της»). Ἀνάμεσα στὰ στρώματα χαμηλῆς οικονομικῆς καὶ μορφωτικῆς στάθμης ἐπικρατεῖ ἡ πρώτη τάση, ἐνῶ ἡ δευτέρη τάση κυριαρχεῖ στὰ περισσότερο ἀστικοποιημένα καὶ ἀνώτερο μορφωτικὸ ἐπιπέδου στρώματα (Λαμπίρη, 1972). Ἀξίζει, ἐπίσης, ν' ἀναφέρουμε ὅτι τὸ «μάζεμα» τῆς προίκας ἀποτελεῖ ἰσχυρὸ κίνητρο γιὰ ἐξωστρεφικὴ ἐργασία στὰ κορίτσια κατ' ἄνω-κατὰ τῆς οικονομικῆς στάθμης καὶ παραδοσιακῶν ἀντιλήψεων, ὅταν, βέβαια, ἡ οἰκογένεια δὲν ἔχει ἑπαρκεῖς οικονομικοὺς πόρους (Νικολαΐδου, 1975).

Ἄλλη μιά ἐνδειξὴ τῆς σχετικῆς παρακμῆς τῆς αὐταρχικῆς παράδοσης εἶναι ἡ ἐλάττωσις τῆς μέσης διαφοράς ἡλικίας τῶν συζύγων.³

Σήμερα, μιά μέση διαφορά ἡλικίας ἔξι χρόνων θεωρεῖται λογικὴ, ἀντίθετα μὲ τὴν παραδοσιακὴν τάση, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ γυναίκα ἦταν δέκα ἢ ἀκόμα καὶ δεκαπέντε χρόνια νεώτερη ἀπὸ τὸν ἄντρα της. Καὶ πάλι ὁμως ἀσκεῖται μεγαλύτερη κοινωνικὴ πίεσις στὴ γυναίκα νὰ παντρευτεῖ νωρίτερα ἀπὸ ὅ,τι ὁ ἄντρας καὶ ἐπίσης δὲν εἶναι ἀκόμη εὐρύτατα κοινωνικὰ

ἀποδεκτὸ τὸ νὰ παντρευτεῖ ἡ γυναίκα ἕναν ἄντρα νεώτερό της (Safilios, 1972).

Ἡ μεγαλύτερη συχνότητα γάμων συμβαίνει ἀνάμεσα στὶς ἡλικίες 25-29 γιὰ τὸν ἄντρα καὶ 20-26 γιὰ τὴν γυναίκα.⁴

Οἱ γάμοι σὲ πολὺ μικρὴ ἡλικία ἀποτελοῦν τὴν ἐξαιρεση καὶ σ' αὐτὸ συντελοῦν καὶ ψυχολογικοὶ καὶ οικονομικοὶ λόγοι, δηλαδὴ, ἡ μεγαλύτερη περίοδος ἐξάρτησης ἀπὸ τὴν οἰκογένεια καὶ ἡ μεγαλύτερη οικονομικὴ δυσχέρεια κατὰ τὴ νεαρὴ ἡλικία.

Ἀνάμεσα στὴ νέα γενιά, ἡ στάση ἀπέναντι στὰ παιδιὰ ἀλλάζει. Ἐρευνα τῆς Χ. Κατάκη σὲ φοιτητὲς δείχνει ὅτι τὸ παιδί δὲν ἀποτελεῖ πιά τὸ ἐπίκεντρο τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς γιὰ τὰ νεαρὰ εὐγάρια (Ποταμιάνου, 1978). Ἡ ἴδια τάση εἶναι ἐμφανῆς ἀνάμεσα στοὺς νέους πού ρωτήθηκαν ἀπὸ τὸ Nielsen Hellas Institute (1977). Πράγμα πού δείχνει ὅτι, ἀνάμεσα στοὺς νέους, ἡ ἀλλαγὴ στὴ συμπεριφορὰ (δηλαδὴ, ἡ χαμηλὴ γεννητικότητα) συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχὴ ἀλλαγὴ νοοτροπίας (δηλαδὴ, τὸ παιδί δὲν ἀποτελεῖ τὸ κέντρο τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς). Παράλληλα, ἡ βάση τοῦ γάμου εἶναι περισσότερο συναισθηματικὴ παρά οικονομικὴ. Ἡ μελλοντικὴ αὐξηση αὐτῆς τῆς τάσης ὑπονοεῖ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ οἰκογένεια θὰ ἀποβάλλει σταδιακὰ τὸν κτητικὸ χαρακτῆρα της καὶ θὰ σταθεθετικὰ ἀπέναντι στὸ θέμα τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν νέων.

Διαφοροποιήσεις στὰ σεξουαλικά ἤθη

Ἡ σύγχρονη Ἑλλάδα εἶναι μιά μεταβατικὴ κοινωνία ὅπου ὅλο τὸ φάσμα ἀξιών, ἀπὸ τὶς πιὸ ἐκσυγχρονισμένες μέχρι τὶς πιὸ παραδοσιακῆς, συνυπάρχουν. Δὲν παρουσιάζει, δηλαδὴ, τὴν ὁμοιομορφία πού χαρακτηρίζει τὴν ἀγροτικὴ Ἑλλάδα.

Αὐτὲς οἱ διαφοροποιήσεις φάνηκαν ἡδὴ στὴν παραπάνω συζήτηση. Ἐδῶ θὰ προσπαθῶ νὰ τὶς συνοψίσω καὶ νὰ διευκρινίσω τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐκδηλώνονται σάν γενεωφαικῆ καὶ ταξικῆ διαφοράς. Ἡ ἀστικὴ-ἀγροτικὴ ἀντίθεση ἀποτελεῖ τὴν κυριότερη ἀντίθεση καὶ στὸ θέμα τῆς σεξουαλικότητος, καὶ διαφοροποιεῖται τὸν ἀστικὸ χῶρο ἀπὸ τὸν κοινωνικο-οικονομικὸ παράγοντα.

Στὶς ἀγροτικῆς περιοχῆς, δεδομένου ὅτι τὸ ποσοστὸ τοῦ ἀναλφαριθμητοῦ εἶναι μεγαλύτερο, ἐπικρατεῖ τὸ αὐστηρὸ διπλὸ κριτήριον, τὸ ὁποῖο ἐξασθενεῖ κατὰ τὴ μετᾶβαση πρὸς περισσότερο ἀστικοποιημένα κέντρα. Ἐπιπλέον, ὅσο μεγαλύτερος εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν νέων πού φεύγουν χωρὶς νὰ ἐπιστρέψουν (γιὰ δουλειά, σπουδῆς, κτλ.), τόσο βραδύτερη εἶναι ἡ διαδικασίαν χαλάρωσης καὶ ἀναδιοργάνωσης τοῦ ἠθικοῦ κώδικα. Στὰ χωριά, ἡ οἰκογένεια παραμένει ἀκλόνητος θεσμὸς μὲ κυριαρχὴ μορφή τὸν πατέρα μὲ τὶς αὐταρχικῆς ἰδέες ὅσον ἀφορᾷ τὴ σεξουαλικότητά καὶ τὴ γυναίκα.

3. Ἡ ἔρευνα δείχνει ὅτι ὅσο μικρότερη εἶναι ἡ διαφορά τῆς ἡλικίας τῶν συζύγων, τόσο περισσότεροι εἶναι ὁ ἀμοιβαῖος σεβασμὸς, καὶ ὁ σύζυγος εἶναι πιὸ ὑποστηρικτικὸς (Vertmeulen, 1970).

4. Ἐθνικὴ Στατιστικὴ Ὑπηρεσία, *Δημογραφικῆς καὶ μελλοντικῆς τάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, 1960-1985*.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Ποσοστό αναλφαριθμισού σε άστικές-άγροτικές περιοχές

Άστικές Περιοχές		Άγροτικές Περιοχές	
Άντρες 4,8%	Γυναίκες 15,5%	Άντρες 9,1%	Γυναίκες 33,3%

(Στατιστική Έπιθεσί, 1971).

Άκόμη και σήμερα υπάρχει προτίμηση για τὰ άγόρια στην οικογένεια. Και μπορεί κανείς νά ακούσει έναν πατέρα νά λέει ότι έχει ένα παιδί (ένωνώντας τὸ άγόρι) και ένα κορίτσι, ἢ νά αναφέρεται στην κόρη του σαν «ένα γραμματίο που πρέπει νά ξεφολήσει» (ένωνώντας τήν προικα). Σ' αυτό τὸ χόρο, τὸ διπλό κριτήριο και ἡ τιμή (Safilios, 1969), ὁ προκατακαίνόμενος γάμος και ἡ προικα (Λαμπίρη-Δημάκη, 1972) αποτελοῦν κοινωνικές προσδοκίες και χάρουν κοινῆς αποδοχῆς. Ἡ ἐπιρροή τῆς Ἐκκλήσιας είναι αἰσθητή, ἐνῶ ἡ ἐκτρωση ἢ τὸ διαζύγιο αποτελοῦν, σέ περιορισμένο βαθμό, τήν ἐναλλακτική λύση (Βαλαώρας, 1969. Safilios, 1969).

Στίς ἐπαρχιακές πόλεις ἐπικρατοῦν οἱ ἴδιες συνθήκες, περισσότερο ἢ λιγότερο τροποποιημένες ἀνάλογα μὲ τὸ μέγεθος και τὸ βαθμὸ ἀπομόνωσης ἀπὸ τὰ ἀστικά κέντρα. Συχνὰ τὸ «κλέψιμο» ἢ οἱ πρόωροι ἀρραβῶνες και γάμοι (Τσαούσης, 1971) ἀποτελοῦν διέξοδο στίς σεξουαλικές ἀνάγκες και ἐπιθυμίες. Ἡ ἀναχώρηση για σπουδές ἢ δουλειά ἀποτελεῖ και για τὰ άγόρια και για τὰ κορίτσια τήν καλύτερη δικαιολογία για νά φύγουν ἀπὸ τὸ σπίτι.

Στὸν ἀστικό χόρο, δέν εἶναι ἀσυνήθιστο φαινόμενο ἡ συμβίωση ἀνύπαντρον ζευγαριῶν, ἰδιαίτερα ἀνάμεσα στοὺς φοιτητές, που ἀντιπροσωπεῦουν ἕνα ἀπὸ τὰ πῶ προοδευτικά τμήματα τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ σέ διάφορα πολιτικά θέματα καθώς και στὸ θέμα τῆς σεξουαλικότητος. Στὴν Ἑλλάδα, τὸ φαινόμενο τοῦ «ὑποπολιτισμοῦ τῶν νέων» (youth culture) δέν έχει ἐπεκταθεῖ τόσο πολὺ ὅσο στὴν Ἄμερική. Οὐτε ἡ δομή τῶν πανεπιστημίων (μόλις τώρα κατασκευάζονται πανεπιστημιουπόλεις ἀπομακρυσμένες κάπως ἀπὸ τήν πόλη), οὔτε και ἡ διάρκεια σπουδῶν (δέν ὑπάρχουν μεταπτυχιακά προγράμματα σέ εὐρεία κλίμακα) εὐνοοῦν κάτι τέτοιο. Ὡστόσο, εἶναι πῶ αἰσθητὸ στὴ σύγχρονη Ἑλλάδα σέ σύγκριση μὲ τὸ παρελθόν, ἐφόσον μὲ τὴ σχετική βελτίωση τῶν συνθηκῶν σπουδῶν περισσότεροι μαθητές γυμνασίου ἀκολουθοῦν πανεπιστημιακές σπουδές.

Τὸ γεγονός ὅτι τὰ πανεπιστήμια στὴν Ἑλλάδα βρίσκονται σέ ἀστικά κέντρα (Ἀθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Ἰωάννινα, Ξάνθη, Κρήτη) εὐνοεῖ τήν ἀνεξαρτησία τῶν φοιτητῶν. Ἔτσι, ἡ ἀστικοποίηση, σέ συνδυασμὸ μὲ τήν ἐκπαίδευση που λειτουργεῖ σαν παράγοντα ἀπελευθέρωσης, εὐνοεῖ περισσότερο φιλελεύθερες και ἐξισωμένες σεξουαλικές σχέσεις. Ὑπάρχει μιά ἀμ-

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. Ποσοστά πτυχιοῦχων τετραετοῦς πανεπιστημιακῆς φοίτησης*

Ἔτος	Ὅμαδα ἡλικίας	Πτυχιο	Ποσοστό
1961	20-26	4ετοῦς παν/κῆς φοίτησης	1,1%
1971	20-24	4ετοῦς παν/κῆς φοίτησης	2,2%
	25-29	4ετοῦς παν/κῆς φοίτησης	5,5%

(Ἀπογραφή Πλήθυσμῶ, 1961, 1971).

* Ἀπὸ τὰ ποσοτά δέν περιλαμβάνουν τοὺς νέους που ἀφοροῦν ἀπὸ ἐπαγγελματικές σχολές ἢ ἀπὸ ὁποιαδήποτε ἄλλη βαθμὴ ἐκπαίδευσης μετὰ τὸ γυμνάσιο.

φίδρομη διαδικασία ἀνάμεσα στὸ ἀστικό κέντρο, πῶ ἀπὸ τήν ἴδια του τὴ φύση εὐνοεῖ πῶ φιλελεύθερη στάση ἀπέναντι στὴ σεξουαλικότητα, και στὴ νοοτροπία τῶν φοιτητῶν που ἐπηρεάζεται και ἐπηρεάζει πρὸς μιά πῶ φιλελεύθερη κατεύθυνση.

Κοινωνικο-οικονομικές διαφορές, ὅσον ἀφορᾷ τὴ δυναμική τῆς οικογένειας και τὴ στάση ἀπέναντι στὴ σεξουαλικότητα, ἐμφανίζονται κυρίως στὰ ἀστικά κέντρα και λιγότερο σέ ἐπαρχιακές πόλεις και χωριά. Ἔτσι, στὸν ἀστικό χόρο, οἱ κατώτερες οικονομικές τάξεις, συνήθως πρόσφατης ἀγροτικῆς καταγωγῆς και ἀνατροφῆς, εἶναι περισσότερο προσκολλημένες στὴν παράδοση, ἐνῶ οἱ ἀνώτερες τάξεις ἔχουν υἰοθετήσει πῶ ἐξευρωπαϊσμένα ἦθη (Vermeulen, 1970, Safilios, 1967). Και οἱ κοινωνικο-οικονομικές διαφορές, ὁμως, ὑπόκεινται στὸν παράγοντα ἀστικοποίηση, ἐφόσον οἱ παραδοσιακές ἀξίες τῆς κατώτερης τάξης φιλελευθεροποιοῦνται μὲ τὴ διαρκέστερη παραμονή στὴν πόλη. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἄποψη, ὁ βαθμὸς ἀστικοποίησης και μὸρφωσης ἀποτελεῖ σημαντικό παράγοντα για τήν κατανόηση τῶν ἀλλαγῶν που σημεῖωνονται στὴν οικογενειακή ἰδεολογία και στὴ στάση ἀπέναντι στὴ σεξουαλικότητα (Safilios, 1967, Vermeulen, 1970).

3. οικογένεια και εφηβεία στὸ ἀμερικανικό πολιτιστικό πλαίσιο.

Προ-βιομηχανική Ἄμερική και ἀγροτική οικογένεια

Ἔνα βασικό χαρακτηριστικό τῆς ἀμερικανικῆς οἰκογένειας εἶναι ἡ σχετικά χαλαρὴ γονεϊκή ἐξουσία και ἡ ἀποδοχή τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν παιδιῶν ἐκ μέρους τῶν γονιῶν. Αὐτὸ δέν εἶναι μονάχα συνέπεια σύγχρονων συνθηκῶν, ἀλλὰ ἀποτελεῖ και τὴ συνέχιση ἐνός μετασχηματισμοῦ στὴ μορφή γονεϊκῆς ἐξουσίας που ἀρχίζει νωρίς στὴν ἀμερικανική ἱστορία.

Στὸν ἀμερικανικό χόρο ὑπῆρχαν ἐγγενεῖς παράγοντες που δέν ἀπαιτοῦσαν τήν ἀνάπτυξη συναισθημάτων ἀλληλεξάρτησης και ἀμοιβαίας ὑποχρέωσης ἀνάμεσα στὰ μέλη τῆς οικογένειας και τοῦ συγγενικοῦ κύκλου γενικότερα. Ἡ ὑπαρξή γῆς ἀπεριορίστης σέ ἐκτεση πρόσφερε σέ νέους τὴ δσατότητα νά φτιά-

ξουν ανεξάρτητο νοικοκυριό, ἂν ἤθελαν, ἀντί νά ἀποδεχθοῦν ἓνα μέρος τῆς γονεϊκῆς περιουσίας (Demos, 1977).

Ἄλλος βασικός παράγοντας ἦταν ἡ συνεχῆς μεταβάσειση διαφόρων ἐθνοτήτων στόν Νέο Κόσμο, τόσο κατά τίς ἀρχικές ἐγκαταστάσεις ὅσο καί κατά τίς μεγάλες μεταναστεύσεις τοῦ 19ου καί 20οῦ αἰώνα. Τά νεαρά μέλη τῆς οἰκογένειας ἀποδεικνύονταν πιό ἱκανά στήν ἀντιμέτωπιση τῶν δυσκολιῶν τοῦ καινούργιου περιβάλλοντος. Πράγμα πού δημιουργοῦσε ἕνα χάρμα ἐμπειρίας ἀνάμεσα στοὺς γονεῖς καί τά παιδιά μέ ἀμεση ἐπίπτωση τῆ βαθμιαία διάβρωση τῆς γονεϊκῆς ἐξουσίας. Ἔτσι καί ἂν τά οἰκογενειακά ἦθη καί ἔθιμα τῶν νεοφερμένων ἦταν διαφορετικά ἀπ' αὐτά τῆς Ἀμερικῆς, τά παιδιά τους ἔπρεπε νά ἀπορρίψουν τίς γονεϊκές ἀξίες γιά νά ἐνσωματωθοῦν στόν ἀμερικανικό πολιτισμό (Slater, 1977).

Ἔτσι, ἡ οἰκογένεια στήν προβιομηχανική Ἀμερική ἦταν ἱεραρχική καί πατριαρχική στή δομή τῆς, μέ αὐστηρή σεξουαλικό κώδικα πού, ὅπως εἶναι εὐλογο, ἀφοροῦσε περισσότερο τῆ γυναίκα παρά τόν ἄντρα. Γιά τῆ γυναίκα κάποια ἐξωσυζυγική σχέση ἀποτελοῦσε ὄχι μόνο παραβίαση τοῦ γάμου τῆς ἀλλά καί προσβολή ἀπέναντι στήν κοινότητα (Demos, 1977). Ἡ ἀνατροφή τῶν παιδιῶν βασιζόταν στήν πειθαρχία καί τὴν ὑπακοή.

Παρά τόν αὐστηρό ποριτανικό κώδικα ἠθικῆς ὁμοῦς, στήν πράξη ἡ οἰκογενειακή ἐξουσία ἀμβλυνόταν ἀπό τό γεγονός ὅτι οἱ νέοι εἶχαν τῆ δυνατότητα νά φύγουν. Ἱστορικές μελέτες δείχνουν ὅτι ἡ προβιομηχανική περίοδος ἦταν ἐποχή τρομερῆς κινητικότητας στήν Ἀμερική, καί οἱ μετακινούμενοι στήν πλειοψηφία τους ἦταν νέοι (Katz, 1976). Οἱ οἰκογένειες κατακερατιζόταν συνεχῶς καί ἦταν κοινή προσδοκία ὅτι ἓνα νιόπαντρο ζευγάρι θά ζοῦσε στό δικό του ανεξάρτητο νοικοκυριό (Demos, 1977). Ἔτσι ἡ προβιομηχανική ἀμερικανική οἰκογένεια ἦταν πυρηνική, ἀποτελούμενη ἀπό τό σύζυγο, τῆ σύζυγο καί τά παιδιά, σέ ἀντίθεση μέ τὴν παραδοσιακή, ἐκτεταμένη ἀγροτική οἰκογένεια τῶν ἄλλων χωρῶν.

Ἡ βαθμιαία δὲ ἀμβλυνση τῆς γονεϊκῆς ἐξουσίας ἦταν συνυφασμένη μέ μιάν ἀξανάομενη χαλαρότητα στόν τομέα τοῦ σεξ, ὅπως μαρτυρεῖ ἡ ἀξανάομενη συχνότητα περιπτώσεων ἐγκυμοσύνης πρό τοῦ γάμου (Demos, 1977).

Στήν προ-βιομηχανική Ἀμερική, ἡ ἐνότητα ἀνάμεσα στόν κόσμο τῆς δουλειᾶς καί τὴν ἰδιωτική σφαῖρα, ποιοτικοποιεῖ τὴν πατριαρχική δομή σάν γυναικοκεντρική συγχρόνος, ἐφόσον ἡ γυναικαία ἐργασία ἦταν βασικῆς σημασίας γιά τῆ διατήρηση τοῦ ἀγροτικοῦ νοικοκυριοῦ. Ἡ ἴδια ἐνότητα διατηρεῖ τῆ συνέχεια ἀνάμεσα στίς ἡλικίες, ἐφόσον ὅλες προσδιορίζονται ἀπό τίς ἴδιες ἐργασιακές σχέσεις (ἡ ἐκπαίδευση ἦταν περιοδικῶ καί περιστασιακῶ χαρακτηριστὰ στήν προβιομηχανική φάση) (Kett, 1974).

Μέ τῆ βιομηχανοποίηση καί τῆ βαθμιαία ἀλλαγῆ

στή λειτουργία τῆς οἰκογένειας ἀπό παραγωγική σέ καταναλωτική μονάδα ἡ θέση καί τῆς γυναίκα καί τῶν νέων ἀλλάζει.

Κοινωνικο-οικονομική ἀλλαγῆ

Στίς Ἠνωμένες Πολιτεῖες ἡ βιομηχανοποίηση ἀρχισε κατά τό 19ο αἰώνα καί ἐπιταχύνθηκε τόσο ὅστε στά 1972 μόνον τό 4,3% τοῦ πληθυσμοῦ νά ἀπασχολεῖται μέ τῆ γεωργία (Ray, 1975). Μέ ἀνάλογο ρυθμό προχώρησε καί ἡ ἀστικοποίηση. Ἔτσι, τό 1970 μόνον τό 5% τοῦ πληθυσμοῦ ζοῦσε σέ φάρμες (US Census, 1970, Detailed Characteristics, Table 189).

Μέ τὴν ἐναρξη τῆς βιομηχανοποίησης ἡ γυναίκα στερεῖται τοῦ παραγωγικοῦ ρόλου πού εἶχε στό ἀγροτικό νοικοκυριό, τόν ὁποῖο ἀνακτᾷ μόνον ἀργότερα, μέ τὴν ἀξανάομενη συμμετοχῆ τῆς στό ἐργατικό δυναμικό.

Στά 1950, οἱ γυναῖκες ἀποτελοῦσαν τό 28% τοῦ συνολικοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ καί στά 1977 τό 42% (Bureau of Labor Statistics).

Μιά ἄλλη ἐνδιαφέρουσα ἀποψη τῆς ἀξανάομενης συμμετοχῆ τῆς Ἀμερικανίδας γυναίκα καί τὸν τομέα ἐργασίας εἶναι ἡ ἀλλαγῆ στή σύσταση τοῦ γυναικειοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ μέ βάση τὴν οἰκογενειακή κατάσταση (παντρεμένη, ἀνύπαντρη). Στά 1950, τό 12% τῶν ἐγγάμων γυναικῶν μέ παιδιά ἡλικίας κάτω τῶν ἐξι συμμετεῖχε στό ἐργατικό δυναμικό. Στά 1974, τό ἀντίστοιχο ποσοστό εἶναι 40% (Hayghe, 1976). Πράγμα πού ὁποσοδήποτε ἔχει σοβαρὸ ἀντίκτυπο στή δομῆ τῆς οἰκογένειας, τόσο στή συζυγική ὅσο καί στή γονεϊκή σχέση.

Γιά τοὺς νέους, ἡ βιομηχανοποίηση σήμανε τό πέρασμα ἀπὸ τῆ «φάση ἐργασίας» στή «φάση ἐκπαίδευσης», πράγμα πού εἶναι ἐμφανές στόν Πίνακα 3.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3. Ποσοστὸ νέων στήν Ἐκπαίδευση

Ἔτος	Ὅμαδα ἡλικίας 14-17 στό Γυμνάσιο	Ὅμαδα ἡλικίας 18-21 στήν Ἀνώτερη καί Ἀνώτατη Ἐκπαίδευση
1910	15%	4%
1940	80%	15%
1960		33%

(Bureau of Labor Statistics, Report 135, Table 1).

Ὁ παράγοντας τῆς ἐκπαίδευσης, πού στίς Ἠνωμένες Πολιτεῖες ἔχει πάρει τεράστια ἐκταση, συνέβαλε κατά πολὺ στή «γκετοποίηση» τῶν νέων καί στήν ἀνάπτυξη τοῦ «ὑποπολιτισμοῦ τῆς νεολαίας» (youth culture) πού θά συζητησοῦ παρακάτω. Εἶχε δὲ ἄμεσο ἀντίκτυπο στή δυναμική τῆς σχέσης ἀνάμεσα σέ γονεῖς καί παιδιά.

Σύγχρονη αμερικανική οικογένεια

Στη σύγχρονη αμερικανική κοινωνία, ο γρήγορος ρυθμός τεχνολογικής ανάπτυξης και ο αντίκτυπός της πάνω στην κοινωνική ζωή συντελούν ώστε η οικογένεια να θεωρείται λίγο-πολύ σαν ένα καταφύγιο απέναντι στις άποπροσωποποιημένες και ανταγωνιστικές σχέσεις που επιβάλλει η σύγχρονη ζωή. Αυτό εξηγεί την κεντρική θέση που αποδίδουν οι Άμερικανοί στο γάμο για τη ζωή τους: 90-95% των Άμερικανών παντρεύονται τουλάχιστον μία φορά και περίπου τέσσερις στους πέντε διαζευγμένους ξαναπαντρεύονται τελικά (US Bureau of the Census, 1972).

Η αύξηση, δηλαδή, του αριθμού διαζυγίων δεν θα έπρεπε να θεωρηθεί σαν ένδειξη δυσαρέσκειας με το γάμο σαν θεσμό, αλλά σαν συνεπακόλουθο του περιορισμού της οικονομικής λειτουργίας της οικογένειας, της διάμεσης των υψηλών προσδοκιών για συναισθηματική και σεξουαλική ικανοποίηση, και της οικονομικής ανεξαρτησίας της γυναίκας.

Σε μία τόσο ρευστή κοινωνία, το ζευγάρι δεν μπορεί πια να βασιστεί στην υποστήριξη συγγενών και φίλων. Κατά συνέπεια, οι σύζυγοι πρέπει να αναπτύξουν μία πύο οικεία σχέση μεταξύ τους (Bott, 1960). Σαν ανταπόκριση σ' αυτή την ανάγκη, λοιπόν, η συντροφικότητα αποτελεί την πρωταρχική προσδοκία από το γάμο (Blood and Wolfe, 1960).

Και ενώ υπάρχει ακόμα κάποια «εξειδίκευση» και μονομέρεια, όσον αφορά τη συζυγική και γονεϊκή σχέση, ιδιαίτερα στην εργατική τάξη (Kohn, 1969), ωστόσο, γενικά υπάρχει μία τάση για σύμπτωση ρόλων μέσα στην οικογένεια (Skolnick, 1978). Παράλληλα, καθώς και οι δύο γονείς διαθέτουν όλο και λιγότερο χρόνο για τα παιδιά τους, τά οποία μεγαλώνουν μέσα σ' ένα μάλλον χαλαρό δικτύο κοινωνικών σχέσεων, το μοντέλο κοινωνικοποίησης αλλάζει. Η ανατροφή του παιδιού βασίζεται στην έσωτερική του περισσότρω παρά στην ύτακοή και γίνεται έμφαση στην άτομικότητα και την αυτονομία (Kohn, 1979). Αδτή ή στάση είναι επίσης συνέπεια του ότι το παιδί δεν αποτελεί πια τό επικέντρω της οικογενειακής ζωής, καθώς και οι δύο σύζυγοι ενδιαφέρονται περισσότερο για την προσωπική τους πλήρωση στά πλαίσια του γάμου. Η ανεξαρτητοποίηση από την οικογένεια θεωρείται σαν απαραίτητη προϋπόθεση για την ένταξη του ατόμου στό κοινωνικό σύνολο, και δεν υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση στην αντιμετώπιση αγοριών και κοριτσιών (Mischel, 1970). Αδτή ή τάση ενισχύεται από την έπιταχυνόμενη τεχνολογική αλλαγή που καθιστά τις γνώσεις και την έμπειρία των γονιών ανεπικαρες (Mead, 1970). Μ' αδτή την έννοια οι σύγχρονες συνθήκες ενισχύουν την παράδοση της χαλάρωσης των άλληλεξαρτήσεων που άρχίζει, όπως είδαμε, νωρίς στην αμερικανική ιστορία.

Όστόσο, είναι ειρωνεία της τύχης τό ότι οι ίδιες

συνθήκες που συντελούν στό να θεωρείται ή οικογένεια σαν ιδιωτική ύπόθεση, ύποσκάπτουν συγχρόνως την «ιδιωτικότητά» της. Στην πραγματικότητα, ή οικογένεια δεν μπορεί να άπομονωθεί από τό πλαίσιο μέσα στό όποιο λειτουργεί. Η αδθανόμενη άποπροσωποποίηση και ανταγωνιστικότητα που χαρακτηρίζουν τις σχέσεις εργασίας διαποτίζουν και τις ένδοοικογενειακές σχέσεις, αδξάνοντας την πολυπλοκότητά τους.

Μέσα στά πλαίσια του γάμου, δημιουργούνται μεγάλες προσδοκίες συναισθηματικής και σεξουαλικής πληρότητας, ενώ συγχρόνως τό ύψηλό ποσοστό διαζυγίων μαρτυρεί πόσο δύσκολο είναι να εκπληρωθούν αυτές οι προσδοκίες. Σήμερα, περίπου ένας στός τρεις γάμους καταλήγει σέ διαζύγιο και ύπολογίζεται ότι τέσσερα στά δέκα παιδιά που γεννήθηκαν στή δεκαετία του 1970 θά περάσουν ένα μέρος της παιδικής τους ήλικίας σέ οικογένεια μ' ένα γονιό (Kenniston, 1977).

Παράλληλα, ή άνθηση έπαγγελματών ένισχυτικών για την οικογένεια, όπως είναι οι ψυχίατροι και οι ειδικοί, παραβιάζουν ακόμα περισσότερο την ιδιωτικότητά της και δημιουργούν νέες μορφές έλέγχου. Έτσι, ή ανάγκη για βοήθεια εκ μέρους των ειδικών στην ανατροφή των παιδιών έχει σαν συνέπεια μία νέα έξάρτηση από άνθρωπους και θεμούς έξω-οικογενειακούς. Είναι ή άλληλεπίδραση λοιπόν αυτών των συνθηκών που θέτει τη σύγχρονη αμερικανική οικογένεια ύπό πίεση.

Υπο-πολιτισμός των νέων (youth culture)

Η πληρέστερη κατανόηση όμως της αμερικανικής έφηβείας προϋποθέτει τη θεώρησή της όχι μόνο ως προς την οικογένεια (όπως είδαμε, δίνεται έμφαση στην ανεξαρτησία και αυτοδυναμία των παιδιών και έφηβων) αλλά και ως προς τό φαινόμενο του ύπο-πολιτισμού των νέων. Ο «ύπο-πολιτισμός των νέων» εκφράζεται σέ συγκεκριμένες μορφές συμπεριφοράς (π.χ. ντύσιμο, μουσική, χρήση ναρκωτικών) και σέ μία όρισμένη νοοτροπία (έσωστρέφεια, τάση για αυτονομία) που ξεπηδούν και εξέλισσονται στόν κύκλο της νεολαίας (Coleman, 1974).

Τό φαινόμενο αυτό είναι χαρακτηριστικό της αμερικανικής κοινωνίας και είναι αποτέλεσμα δύο βασικών παραγόντων: της παρατεταμένης εκπαίδευσης και της «γκετοποίησης» των νέων από τον κόσμο των μεγάλων από τη μία μεριά, και της αδξημένης αναλογίας άτόμων νεαρής ήλικίας στό γενικό πληθυσμό,⁵ από την άλλη. Είναι λοιπόν ειρωνεία της τύχης τό ότι ή άποδοχή της ανεξαρτησίας των νέων εκ μέρους των

5. Η αναλογία των νέων προς τον γενικό πληθυσμό είναι πολύ μεγαλύτερη σήμερα από ό,τι στά 1950 ή 1960, εξ αίτίας της ύψηλης γεννητικότητας που σημειώθηκε στά 1946 (Coleman, 1974).

γονιῶν εἶναι συμπληρωματικὴ μὲ τὸ παρατεταμένο διάστημα ἀντικειμενικῆς ἐξάρτησής τους μέσα στὸ εὐρύτερο κοινωνικὸ πλαίσιο (σάν φοιτητές, ἄνεργοι ἢ ὑποαπασχολούμενοι). Καί ἡ ἀποδοχὴ τῆς ἀνεξαρτησίας ἐκ μέρους τῆς οἰκογένειας συμπλῆττει μὲ τὴν αὐξανόμενη σπουδαιότητα τῆς ομάδας τῶν συνομηλίκων καί μὲ τὸν προσδοκώμενο κομφορμισμὸ στὶς ἀξίες τῆς.

Ἐρευνητικὰ δεδομένα ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ «ὑποπολιτισμὸς τῶν νέων» στὴν οὐσία δὲν εἶναι μιὰ ἀντικουλτούρα ποὺ ριζικὰ ἀμφισβητεῖ τὶς ἀξίες τῶν μεγάλων, ἔστω κι ἂν ἐκ πρώτης ὄψεως δημιουργεῖται ἀπὸ τὴν ἐντύπωση (Yankelovich, 1974). Βέβαια ὁ ὁμογενοποιητικὸς παράγοντες τῆς ἡλικίας εὐθύνεται ὡς ἓνα σημεῖο γιὰ τὸ μεγάλο βαθμὸ «σβιτισμοῦ» τῶν γενεῶν (Sorensen, 1973). Συγχρόνως, ὅμως, ἡ ὁμοιογένεια τῆς ομάδας αὐτῆς βάσει τοῦ παράγοντα ἡλικία μετριάζεται ἀπὸ τοὺς παράγοντες κοινωνικο-οικονομικοῦ καί μορφωτικοῦ ἐπιπέδου ποὺ διαφοροποιοῦν τοὺς νέους μεταξὺ τῶν, ὅπως, ἀπὸ τὸν ἐνήλικους (Yankelovich, 1974). Ἀκόμη καί στὸ ἀποκορύφωμα τῆς ἀναταραχῆς τῆς δεκαετίας τοῦ '60 οἱ φοιτητές καί οἱ ἐργαζόμενοι νέοι δὲν εἶχαν ἐνιαία στάση. Καί στὰ 1970, οἱ ἐργαζόμενοι νέοι, ἂν καί ἔχουν λίγο-πολύ υἰοθετηθεῖ τὰ ἦθη τῆς φοιτητικῆς νεολαίας, εἶναι λιγότερο ἀποστασιοποιημένοι ἀπὸ τὴν ἀμερικανικὴ κοινωνία σὲ σύγκριση μὲ τοὺς φοιτητές (Yankelovich, 1974).

Ψυχικὰ, κάτω ἀπὸ ἰδιαίτερες κοινωνικὲς συνθήκες, ὁ «ὑπο-πολιτισμὸς τῶν νέων» ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ἐξελιχθεῖ σὲ ἀντικουλτούρα. Γενικά, ὅμως, ἀνανακλᾶ ἦθη καί ἀξίες τῶν ἐνηλίκων. Ἐτσι, κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ '60, οἱ νέοι δὲν διέφεραν τόσο στὶς ἀξίες ποὺ πρέσβευαν οἱ γονεῖς τους, ὅσο στὴν ἔνταση μὲ τὴν ὁποία ἐξέφραζαν τὴ διαμαρτυρία τους (Lerner, 1975). Στὴ δεκαετία τοῦ '70, μὲ λιγότερο ἐρεθιστικὲς κοινωνικὲς συνθήκες, οἱ γενεές προσεγγίζουν καί στὸν τρόπο ἔκφρασής. Καί, σύμφωνα μὲ τὴν ἔρευνα Sorensen (1973), ἡ πλειοψηφία τῶν νέων ἐκφράζει σεβασμὸ γιὰ τὶς γονεϊκὲς ἰδέες καί γνῶμες.

Γονεϊκὴ στάση ἀπέναντι στὴ σεξουαλικότητα τῶν νέων

Ἀναπόφευκτα, ὅμως, ἡ διαφορετικὴ στάση ἀπέναντι στὶς προγαμιαῖες σχέσεις ἀποτελεῖ ἀφορμὴ προστριβῶν ἀνάμεσα σὲ γονεῖς καί ἐφήβους. Τὰ 3/4 τῶν ἐφήβων ποὺ ἔλαβαν μέρος στὴν ἔρευνα Sorensen (1973) δήλωσαν ὅτι οἱ γονεῖς τους πιστεύουν πῶς τὸ σέξ εἶναι ἀνήθικο ὅταν δὲν ἀφορᾷ δύο ἀνθρώπους παντρεμένους. Ἀντιθέτα, στὴν ἴδια ἔρευνα περίπου τὸ ἴδιο ποσοστὸ ἐφήβων (80% ἀγόρια καί 72% κορίτσια) ἐπιδοκίμασαν τὶς προγαμιαῖες σχέσεις ἐφόσον οἱ δύο νέοι εἶναι ἐρωτευμένοι.

Γενικά, οἱ περισσότεροι γονεῖς δὲν συζητοῦν τέτοια θέματα μὲ τὰ παιδιά τους, κι ἂν συμβεῖ τὰ νὰ συζητή-

σουν, γίνεται περισσότερο ἀπὸ βιολογικὴ ἄποψη (Bell, 1966). Ὅμως, οἱ γονεῖς δὲν ἀνυποτάσσονται στὶς σεξουαλικὲς ὑποθέσεις τῶν παιδιῶν τους ἐφόσον δὲν ἔρχονται ἄμεσα ἀντιμέτωποι μὲ αὐτές (Sorensen, 1973).

Τὸ φύλο τοῦ παιδιοῦ ὀπωσδήποτε ἐπηρεάζει τὴν ἀνεκτικότητα τῶν γονιῶν. Ἐρευνης δείχνουν πῶς ὁ πατέρας γίνεται κάπως περισσότερο ἀσθηρὸς ὅσο αὐξάνεται ὁ ἀριθμὸς τῶν θυγατέρων (Reiss, 1967), πράγμα ποὺ ὑποδηλώνει μιὰ σχετικὴ διαφοροποίησις στὴν ἀντιμετώπιση τοῦ θέματος τῆς σεξουαλικότητας, ἀνάλογα μὲ τὸ φύλο τοῦ παιδιοῦ.

Γενικά, ὅμως, ἡ διαφορετικὴ ἀντίληψη γιὰ τὶς προγαμιαῖες σχέσεις ἀνάμεσα σὲ γονεῖς καί ἐφήβους δὲν προκαλεῖ πολὺ ἔντονες προστριβές. Σ' αὐτὸ συντελεῖ ἡ ἀνεξαρτησία ποὺ εὐνοεῖται ἀπὸ τὴν οἰκογένεια σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἐνωματώσιον στὸν κύκλο τῶν συνομηλίκων.

Ἡ σεξουαλικότητα ἀνάμεσα στοὺς νέους

Ἐρευνης δείχνουν ὅτι ἡ μεγάλῃ στροφή πρὸς τὴ σεξουαλικότητα, ἡ ἀποκαλούμενη «σεξουαλικὴ ἐπανάσταση», τοὐλάχιστον ὅσον ἀφορᾷ τὴ συμπεριφορὰ, συνέβη στὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Ἀπὸ τὰ 1920 καί μετὰ ἡ βασικὴ ἀλλαγὴ ἀφορᾷ τὴ στάση ἀπέναντι στὴ σεξουαλικότητα ποὺ ἐξελιχθηκε ἔτσι ὥστε νὰ προσαρμοσθεῖ στὴν ἀλλαγὴ συμπεριφορᾶς ποὺ σημειώθηκε ἐκεῖνη τὴν περίοδο (Reiss, 1970). Εὐλόγιο, βέβαια, εἶναι ὅτι καί ἡ συμπεριφορὰ δὲν παρέμεινε σταθερὴ ἔκτοτε, κυρίως ὅσον ἀφορᾷ τὶς προγαμιαῖες σχέσεις.

Σήμερα, οἱ σεξουαλικὲς σχέσεις, γενικά, γίνονται ἀποδεκτὲς μὲ τὴν προϋπόθεση, βέβαια, τῆς ἀμοιβαιότητας συναισθημάτων. Αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴ μετεξέλιξη τοῦ ἀσθηρὰ διπλοῦ κριτηρίου, σύμφωνα μὲ τὸ ὅποιο ἡ σεξουαλικότητα εἶναι ἀποδεκτὴ γιὰ μὲν τοὺς ἄντρες σὲ ὅποιαδήποτε περίπτωση, γιὰ δὲ τὶς γυναῖκες μόνον στὰ πλαίσια τοῦ γάμου.

Ἐρευνητικὰ δεδομένα πιστοποιοῦν αὐτὴ τὴν ἀλλαγὴ. Στὴ μελέτῃ Packard (1968), ἀνάμεσα σὲ 2.100 νέους, 80% τῶν ἀγοριῶν καί 72% τῶν κοριτσιῶν συμφώνησαν στὴν ἀποδοχὴ προγαμιαίων σεξουαλικῶν σχέσεων μὲ τὴν προϋπόθεση τῆς ἀμοιβαιότητας συναισθημάτων.

Στὴ μελέτῃ Sorensen (1973) ἀνάμεσα σὲ ἐφήβους 13-19 ἐτῶν, ἡ πλειοψηφία ἀπέρριψε τὸ παραδοσιακὸ διπλὸ κριτήριον. Ἐπίσης, σύγκριση ἀνάμεσα σὲ ἐρευνητικὰ δεδομένα τοῦ 1959 (Reiss) καί τοῦ 1973 (Perlman) ἀπὸ τὸ ἴδιο κολλέγιο τῆς Ν. Ἰόρκης εἰδείξαν αὐξηση τοῦ φιλελεύθερου ρευμάτος σχετικὰ μὲ τὴ σεξουαλικότητα ἀνάμεσα στοὺς φοιτητές. Στὰ 1959, 72-78% τῶν φοιτητῶν καί τῶν δύο φύλων ἀποδέχονταν τὶς σεξουαλικὲς σχέσεις μὲ τὴν προϋπόθεση τῆς ἀμοιβαιότητας συναισθημάτων. Στὰ 1973, τὸ ποσοστὸ εἶχε αὐξηθεῖ σὲ 93-97%. Ἐρευνης σὲ φοιτητικὴ πληθυσμὸ συντηρητικότερων περιοχῶν, ποὺ θεωροῦνται καί

σάν πίο αντιπροσωπευτικές, όπως ή Virginia και ή North Dakota, έδωσαν παρόμοια άποτελέσματα (Mirande, 1974).

Σχετική αύξηση σημειώθηκε και στό ποσοστό τών νέων πού άποδέχονται σεξουαλικές σχέσεις χωρίς την προϋπόθεση της συναισθηματικής άρμονίας (Sorensen, 1973, Perlman, 1974).

Παράλληλα, τό ποσοστό φοιτητικού πληθυσμού πού θά καλωσόριζε μία άκόμη εδύρτερη κοινωνική άποδοχή σεξουαλικής έλευθερίας αυξήθηκε σταθερά στό τελευταία πέντε χρόνια: άπό 43% στό 1969 σέ 56% στό 1971 και 61% στό 1973. Άνάλογη αύξηση παρατηρείται και άνάμεσα στους εργαζόμενους νέους, άν και ό ήθικός τους κώδικας παραμένει ασθερότερος άπό ό,τι τών φοιτητών (Yankelovich, 1974).

Σέ σύγκριση μέ την προηγούμενη γενιά, ό νέοι άρχίζουν τις σεξουαλικές τους σχέσεις σέ μικρότερη ήλικία. Σύμφωνα μέ την έρευνα Kinsey (1953), 3% τών γυναικών είχαν σεξουαλικές σχέσεις στην ήλικία τών 16 και λιγότερο άπό 20% στό 19. Για τους άντρες τά ποσοστά ήταν 39% και 72%, αντίστοιχα. Στό 1973, ή έρευνα Sorensen έδειξε ότι άνάμεσα σέ έφηβους 13-19 χρόνων, 44% τών άγοριών και 30% τών κοριτσιών είχαν σεξουαλικές σχέσεις πριν τά 16. Και στην ήλικία τών 19, τά ποσοστά αυξήθηκαν σέ 72% γιά τά άγόρια και 57% γιά τά κορίτσια.

Φυσικά, τά σεξουαλικά ήθη και ή συμπεριφορά ποικίλλουν άνάλογα μέ τό κοινωνικο-οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο, τή γεωγραφική περιοχή, τό φύλο.

Νέοι άνώτερου οικονομικού και μορφωτικού επιπέδου έμφανίζονται πίο φιλελεύθεροι σ' αυτά τά θέματα άπό τους λιγότερο προνομιούχους συνομηλικούς τους, άν και πρόσφατα ή διαφορά μειώνεται, καθώς τά κατώτερα κοινωνικά στρώματα πλησιάζουν τή νοοτροπία τών άνώτερων τάξεων σ' αυτό τόν τομέα (Yankelovich, 1974).

Επίσης ό περισσότερο άστικοποιημένες περιοχές, π.χ. Ν. Υόρκη, Καλιφόρνια, είναι πίο φιλελεύθερες άπό τις άγροτικές περιοχές, όπως ό Νότος (Reiss, 1967).

Παρά τό γεγονός ότι ή άλλαγή τών σεξουαλικών ήθων και τής συμπεριφοράς είναι περισσότερο αισθητή στός γυναικές, αυτές παραμένουν συντηρητικότερες. Επίδοκιμάζουν τις προγαμιαίες σχέσεις σέ ποσοστό μικρότερο άπό τους άντρες και δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στην άγάπη σάν προϋπόθεση (Packard, 1968, Sorensen, 1973, Perlman, 1974).

Συνέρεση μέ τό αντίθετο φύλο, «σταθερός δεσμός» και έλεύθερη συμβίωση

Γιά τους 'Αμερικανούς γονείς, ή συνέρεση τών παιδιών τους μέ τό άλλο φύλο δέν άποτελεί ταμπού. Άντίθετα, ενθαρρύνουν τά παιδιά τους σέ τέτοιου εί-

δους δραστηριότητες και νοιώθουν άπογοήτευση όταν οι γιοι ή οι θυγατέρες τους άποτυγχάνουν. Στην άμερικανική κοινωνία, δηλαδή, είναι γενικά άποδεκτή αυτή ή μορφή κοινωνικοποίησης, ή όποια ως ένα βαθμό ύποκαθιστά την προσκόλληση στους γονείς. Καθώς ό οικογενειακοί δεσμοί χαλαρώνουν, ό νέο νοιώθουν την άνάγκη νά στραφούν όλο και περισσότερο πρós τους συνομηλικούς τους (Orlofsky, 1976).

Σέ σύγκριση μέ τό παρελθόν, ό σύγχρονος νέος άρχίζουν νά βγαίνουν ραντεβού σέ μικρότερη ήλικία. Στό 1924, ή μέση ήλικία έναρξης γιά τά κορίτσια ήταν 16, ενώ στό 1968 13,2 (Bell and Chaskes, 1970).

Ό «σταθερός δεσμός» είναι ευρύτατα άποδεκτός, καθώς εξασφαλίζει ένα καταφύγιο άπό την άποπροσωποποίηση τής σύγχρονης ζωής και άπό τόν ανταγωνισμό πού κρύβει ή συνεχής αναμέτρηση μέ τό άλλο φύλο. Έμπειρικά δεδομένα δείχνουν αυξανόμενη άποδοχή τής μονογαμίας και τού σταθερού δεσμού (Bell and Chaskes, 1970).

Αυτή δέ ή τάση είναι συναφής μέ τό όλο και πίο διαδεδομένο φαινόμενο τής έλευθερης συμβίωσης, ιδιαίτερα στις πανεπιστημιούπολεις. Τό ποσοστό τών φοιτητών πού έχουν συμβιώσει χωρίς γάμο ύπολογίζεται άπό 10% μέχρι 33% (Macklin, 1974). Σάν βασική προϋπόθεση θεωρείται ή συναισθηματική άρμονία και όι λόγοι πού δίνονται γιά τήν προτίμηση αυτής τής μορφής σχέσης είναι ή μοναξιά τόν πανεπιστημιούπολεων, ή έπιπολασιότητα τών παραδοσιακών σχέσεων και ή άναζήτηση γιά δεσμούς μέ περισσότερο νόημα.

Φαίνεται, λοιπόν, πώς όι ίδιοι παράγοντες (δηλαδή άποπροσωποποίηση, άπομακρες σχέσεις) πού συντελούν ώστε ό γάμος άνάμεσα στους ένήλικους νά λειτουργεί σάν καταφύγιο, είναι καθοριστικοί γιά τόν τρόπο μέ τόν όποιο όι νέοι αντιλαμβάνονται τις διαπροσωπικές τους σχέσεις. Άπό αυτή την άποψη, τό φιλελεύθερο ρεύμα στό σεξουαλικά ήθη και τή συμπεριφορά δέν οδηγεί σέ άμφισβήτηση τής μονογαμίας και τού άστικού γάμου. Όπως δείχνει ή αυξανόμενη άποδοχή τού σταθερού δεσμού και τής έλευθερης συμβίωσης, τό φιλελεύθερο ρεύμα ως πρós τή σεξουαλικότητα διοχετεύεται σέ μονογαμικές σχέσεις πού σέ πολλά σημεία θυμίζουν γάμο. Τό γεγονός δέ ότι όι περισσότεροι δεσμοί, παρά τις ύποκαμινικές προθέσεις, είναι μικρής διάρκειας, δείχνει πώς όι ίδιες συνθήκες πού όθούν πρós τή μονογαμία τήν ύποσκάπτουν συγχρόνως.

Άπό την ίδια όπτική, όρισμένα φαινόμενα πού σχετίζονται μέ τή νεολαία αξίζουν προσεκτικότερη θεώρηση σέ συνάρτηση μέ την έρωτική ζωή τών νέων και τις διαπροσωπικές τους σχέσεις.

Συνήθως τό κατά πόσο ή σεξουαλικότητα γίνεται πηγή χαράς ή δυστυχίας εξαρτάται άπό τή σχέση γονέων-παιδιών και άπό τά σύγχρονα κοινωνικά ήθη και αξίες. Σύμφωνα μέ αυτά τά άδρά κριτήρια, ή έρωτική ζωή τών 'Αμερικανών νέων είναι άρκετά φιλε-

λεύθερη, τουλάχιστον σέ σύγκριση μέ τήν Ἑλλάδα. Καί θά περίμενε κανεῖς ὅτι ἡ ἀμερικανική νεολαία ἀπολαμβάνει τήν ἐπανάσταση πού ἔχει γίνει στά ἤθη. Ἡ ἄνοδος ὅμως τοῦ ποσοστοῦ ἀτοκτωνῶν καί τοῦ ἔθιμου στά ναρκωτικά ἀνάμεσα στους νέους δημιουργοῦν ἀμφιβολίες γιά κάτι τέτοιο. Τό ποσοστό ἀτοκτωνῶν ἀνά 100.000 ἀνάμεσα στό λευκό πληθυσμό ἡλικίας 15-24 εἶναι 17,8 γιά τοὺς ἄντρες καί 4,8 γιά τίς γυναῖκες (US Dept of Commerce, Bureau of the Census, Statistical Abstract of the US 1976). Καί ἀνάμεσα στους φοιτητές τό ποσοστό ἀτοκτωνῶν εἶναι 50% ὑψηλότερο ἀπό ὅ,τι ἀνάμεσα στό γενικό πληθυσμό τῶν νέων (Miller, 1975), πράγμα πού υποδηλώνει τή μοναξιά πού κρύβεται κάτω ἀπό τήν ἐπιφανειακή ἔξνοιασιά τῆς πανεπιστημιακῆς ζωῆς.

Ὅσον ἀφορᾷ τά ναρκωτικά, στατιστικά στοιχεία δείχνουν δραματική αὐξηση στή χρήση καί τόν ἔθισμό. Στά 1960, οἱ ἠρωינוμανεῖς ὑπολογίζονταν σέ λιγότερους ἀπό 100.000, ἐνῶ στά 1975 σέ 700.000 (Schroeder, 1975). Ἡ πλειοψηφία αὐτῶν τῶν τοξικομανῶν ἦταν ἡλικίας κάτω τῶν τριάντα.

Τά δεδομένα αὐτά υποδηλώνουν ὅτι οἱ κοινωνικές συνθήκες κάνουν τήν ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στους νέους μάλλον δύσκολη. Προφανῶς ἡ αὐξανόμενη ἀνάγκη γιά οἰκείες καί στενές σχέσεις, ὅπως αὐτή ἐκδηλώνεται μέσα ἀπό τήν εὐρύτατη ἀποδοχή τῆς σεξουαλικῆς ἐλευθερίας *μέ τήν προπόθεση τῆς συναισθηματικῆς ἀμοιβαιότητας*, δέν εἶναι τόσο εὐκολο νά ἰκανοποιηθεῖ. Καί ἡ ἐρωτική ζωὴ μπορεῖ νά ἀντικατοπρίξει τόν ἴδιο ἀνταγωνισμό πού διέπει τήν κοινωνία σάν σύνολο.

Ἔτσι, ἡ ὑγιῆς στάση ἀπέναντι στή σεξουαλικότητα συχνά μετριάζεται ἀπό τό λεγόμενο «κριτήριο ἀπόδοσης». Μιά πρόσφατη ἔρευνα ἀνάμεσα σέ Ἄμερικανούς φοιτητές (Komarovsky, 1976) ἔδειξε ὅτι οἱ ἄντρες συχνά ἔχουν τήν τάση νά συγκρίνουν μέ πολύ ἄγχος τή σεξουαλική τους ἐπίδοση μέ τήν ἐπίδοση τῶν πρώην συντρόφων τῆς κοπέλλας τους. Στήν ἴδια ἔρευνα ἐκφράστηκε προτίμηση στίς σεξουαλικά ἀπειρε γυναῖκες πού δέν θά δημιουργοῦσαν ἀπειλητική ἀτμόσφαιρα μέ τήν προηγούμενη σεξουαλική τους ἐμπειρία. Φυσικά καί οἱ γυναῖκες δέν ἐξαιροῦνται ἀπό ἀνάλογες καταστάσεις. Καί δέν εἶναι καθόλου σπάνιο φαινόμενο γιά τίς νεαρές γυναῖκες σήμερα νά προσπαθοῦν νά διαχωρίσουν τό συναίσθημα ἀπό τή σεξουαλικότητα γιά λόγους πολὺ διαφορετικούς ἀπό τοὺς λόγους πού ἴσταν στο παρελθόν, ὅταν ὁ αὐστηρὸς ἠθικός κώδικας ἀπαγόρευε κάτι τέτοιο, διαφοροποιώντας ἔτσι τίς «καλές» ἀπό τίς «κακές» γυναῖκες. Ὁ σημερινὸς διαχωρισμὸς εἶναι ἀποτέλεσμα μῆς παρεξηγημένης ἐννοίας «ἀπελευθέρωσης» πού ὄδηγᾷ μᾶλλον στήν ἀπογύμνωση τῶν σεξουαλικῶν σχέσεων ἀπό κάθε ἐννοια συντροφικότητας (Bartell, 1971).

Ἔτσι, γιά τήν ἀμερικανική νεολαία, τὰ προβλήματα δέν ἐντοπίζονται πιά στήν παρέμβαση τῆς οἰκογένειας στήν προσωπική τους ζωή, ὅσο στίς συνέπειες πού ἔ-

χει γιά τίς προσωπικές σχέσεις τους μιά ἀνταγωνιστική καί καταναλωτική ἐρμηνεΐα τῆς σεξουαλικότητας, ὅπως ὑπαγορεύεται ἀπό τό εὐρύτερο κοινωνικό πλαίσιο.

Ὁ θεσμὸς τοῦ γάμου ἀνάμεσα στή νεολαία

Παρά τήν ἀνάπτυξη μὴ παραδοσιακῶν μορφῶν συμβίωσης, ὅπως τὰ κοινόβια τὰ ὁποῖα ὑπολογίζονται ἀπὸ 3.000 ὠς 750.000 περίπου μέλη (Jerome, 1974), διάφορες ἔρευνες δείχνουν περιορισμένη ἀποδοχή τέτοιων μοντέλων διαβίωσης. Ἀπὸ τὰ 36% τῶν φοιτητῶν ἔθνικου δείγματος πού ἐξεύρασαν ἐνδιαφέρον γιά κοινοβιακή ζωὴ, μόνο 5% θά τὸ ἐβλεπαν σάν μιά μακροπρόθεσμη ἐπιλογή (Yankelovich, 1974).

Ὁ γάμος σάν θεσμὸς διατηρεῖ τὴ δημοτικότητα τοῦ ἀνάμεσα στήν πλειοψηφία τῶν νέων, οἱ ὁποῖοι τὸν θεωροῦν σάν αὐτοσκοπὸ, ἀπαραίτητο συμπλήρωμα τῆς προσωπικῆς τους ταυτότητας (Yankelovich, 1974).

Τελευταία, σημειώθηκε μιά σχετική ἄνοδος στήν ἡλικία γάμου καί γιά τὰ δύο φύλα. Ἔτσι, στά 1976, ἡ μέση ἡλικία γάμου ἦταν 23,8 γιά τοὺς ἄντρες καί 21,3% γιά τίς γυναῖκες (US Bureau of the Census, Statistical Abstract, 1976). Πρόκειται, ὅμως, γιά ἀναβολὴ μᾶλλον παρά γιά ἐγκατάλειψη τοῦ θεσμοῦ.

Ἐπίσης ὁ αὐξανόμενος ἀριθμὸς διαζυγίων ἀντιστοιχεῖ σέ αὐξανόμενες προσδοκίες ἀπὸ τὸ γάμο καί ὄχι σέ ἀμφισβήτησή του. Στά τελευταία δεκαπέντε χρόνια σημειώθηκε μόνο μιά ἐλαφρά μείωση (περίπου 3%) στό σύνολο τῶν ἀτόμων πού προσήλθαν γιά γάμο (US Bureau of the Census, 1974). Καί τό ποσοστὸ τῶν νέων πού εἶναι παντρεμένοι παραμένει ὑψηλό. Στά 1971, 22,2% ἀπὸ τὸ γυναικεῖο πληθυσμὸ ἡλικίας 18-19, 60,5% ἀπὸ τήν ομάδα ἡλικίας 20-24 καί 83% ἀπὸ τίς ἡλικίες 25-29 ἦταν παντρεμένες. Τό ἴδιο ἔτος, τὰ ποσοστὰ γιά τοὺς ἄντρες ἦταν 7,5%, 42,9%, καί 75,3%, γιά τίς ἀντίστοιχες ἡλικίες (US Bureau of the Census).

Συνεπῆς δὲ μέ τὸ νόημα πού ἀποδίδουν οἱ νέοι στὸ γάμο γιά τὴ συναισθηματικὴ τους πληρότητα εἶναι καί ἡ στάση ἀπέναντι σὰν παιδιὰ τὰ ὁποῖα θεωροῦνται ὄλο καί περισσότερο σάν «θέμα προσωπικῆς ἐπιλογῆς, ὄχι σάν καθῆκον πρὸς τὴν κοινωνία ἢ σάν ἀναντικατάστατη ἀξία» (Yankelovich, 1974).

4. σύγκριση: συγκλίσεις καί ἀποκλίσεις

Ἡ οἰκογένεια ἀπὸ ἀποψη δομῆς, λειτουργίας καί ἰδεολογίας καθὸς καί τὸ θέμα τῆς σεξουαλικότητας τῶν νέων στήν Ἑλλάδα καί τίς ΗΠΑ διαφοροποιοῦνται σάν ἀποτέλεσμα τῆς ἱστορικῆς παράδοσης καί τοῦ σταδίου σύγχρονης κοινωνικο-οικονομικῆς ἀνάπτυξης τῆς ἀντίστοιχης χώρας. Παράλληλα, καθὸς ἡ Ἑλλάδα ἀναπτύσσεται οἰκονομικά καί τεχνολογικά κατὰ τὸ

μοντέλο τών ΗΠΑ, παρατηρείται μιά σχετική προσέγγιση σ' αυτούς τους τομείς της κοινωνικής ζωής.

Στό προ-βιομηχανικό στάδιο της κάθε χώρας, αυτό που διαφοροποιεί την πατριарχική κατάσταση θά μπορούσε να συνοψισθεί ως εξής: 'Ο ελληνικός χώρος άπαιτούσε τη διατήρηση στενών δεσμών ανάμεσα στά μέλη της οικογένειας (Friedl, 1963, Peristiany, 1965). Αυτό έπηρέαζε σημαντικά τή μορφή σχέσης ανάμεσα στη νέα και τήν παλιά γενιά, ένισχύοντας τήν έξουσία της δεύτερης. Αντίθετα, ό άμερικανικός χώρος είνουούσε τήν αυτονομία, προσφέροντας στους νέους τή δυνατότητα να φύγουν και επιτείνοντας τό χάσμα έμπειρίας ανάμεσα στους μεγαλύτερους και τους νεότερους, πού άποδεικνύονταν πύ άποτελεσματικοί στή νέα γη (Demos 1977, Slater, 1977).

'Η βιομηχανοποίηση και ή άστικοποίηση μετέβλην τήν παλιά τάξη πραγμάτων και στις δύο χώρες. 'Ομως, ό ρυθμός ανάπτυξης δέν ήταν ό ίδιος. 'Έτσι, σήμερα ή 'Ελλάδα βρίσκεται ακόμη στή διαδικασία έκβιομηχάνισης και έξαστισμού (47% άγροτικός πληθυσμός), ενώ οι ΗΠΑ έχουν περάσει στό μεταβιομηχανικό στάδιο (μόνο 4,3% άγροτικός πληθυσμός). Κατά συνέπεια, τό ποσοστό γυναικών πού συμμετέχουν στό έργατικό δυναμικό είναι ύψηλότερο στις ΗΠΑ, όπου οι γυναίκες άποτελούν τό 42% του έργατικού δυναμικού (Bureau of Labor Statistics, 1977), ενώ στην 'Ελλάδα άντιπροσωπεύουν τό 28,5% (Στατιστική 'Επιτροπή, 1977). Καί επιπλέον, ή εκπαίδευση άποτελεί πολύ πύ έκτεταμένο φαινόμενο στις ΗΠΑ από ό,τι στην 'Ελλάδα, τόσο ως προς τό μέγεθος του φοιτητικού πληθυσμού όσο και ως προς τή διάρκεια σπουδών:

ΠΙΝΑΚΑΣ 4. Πτυχιούχοι Άνώτατης Εκπαίδευσης στις ΗΠΑ και στην Ελλάδα

	ΗΠΑ		'Ελλάδα	
	Όμάδα ηλικίας 20-24	25-29	Όμάδα ηλικίας 20-24	25-29
μέ 4ετείς κολλεγιακές σπουδές			μέ πτυχίο άνώτατης σχολής	
1960	4,7%	7,5%	1,1%	2,8%
1970	7,3%	10,6%	2,2%	5,5%
1976	8,4%	15,9%		

(Current Population Reports, US Dept of Commerce, 1960, 1970, 1976, 1977. Στατιστική 'Επιτροπή της 'Ελλάδος, Άπογραφή Πληθυσμού 1961, 1971).

'Έτσι, τό αντίστοιχο στάδιο οικονομικής ανάπτυξης μέ τόν άμεσο άντικτυπο πού είχε για τή θέση της γυναικας και τών νέων, και συνεπώς για τή δομή και τά ήθη της οικογένειας, ύποστηρίζει μέχρι ενός σημείου τήν ιδιαίτερη παράδοση της κάθε χώρας.

Στήν 'Ελλάδα, έξ αιτίας της γρήγορης, σε σύγκριση μέ τό παρελθόν, άστικοποίησης και βιομηχανοποίησης, συνέβησαν άπότομες άλλαγές στό οικονομικό οικοδόμημα, ενώ οι μεταβολές στην όργάνωση της

ιδιωτικής ζωής άκολούθησαν σε βραδύτερο ρυθμό (Βασιλείου, 1966).

Παρουσιάζεται, λοιπόν, μιά μορφή 'πολιτιστικής επιβράδυνσης' στην εξέλιξη της οικογενειακής δομής και του μοντέλου κοινωνικοποίησης. 'Έτσι, ή επιβίωση της παράδοσης της άλληλεξάρτησης ανάμεσα στά μέλη της οικογένειας δημιουργεί ένα οικογενειακό μοντέλο δυσλειτουργικό για τό άστικό περιβάλλον. 'Η οικογένεια προσπαθεί να διατηρήσει τήν εξάρτηση τών εφήβων, υίοθετώντας παρεμβατικό ρόλο στην ιδιωτική τους ζωή, ενώ οι σύγχρονες συνθήκες (π.χ. μόρφωση, σταδιοδρομία, έρωτική ζωή) ώθούν τους νέους, άγόρια και κορίτσια, να άγωνιστούν για να κερδίσουν τήν ανεξαρτησία τους από τους γονείς (Katakis, Ioannides, Tavantzis, 1974).

Στήν άμερικανική κοινωνία ύπάρχει περισσότερη συνάφεια ανάμεσα στις άπαιτήσεις πού προβάλλει ό κοινωνικός μετασχηματισμός και στην οικογενειακή ιδεολογία. Στις ΗΠΑ, ή παράδοση της χαλάρωσης τών δεσμών ανάμεσα στά μέλη της οικογένειας (Demos, 1977, Slater, 1977) ένισχύθηκε ακόμη περισσότερο από τό γρήγορο ρυθμό τεχνολογικής ανάπτυξης, πράγμα πού συντελεί στή φθορά της γονεϊκής έξουσίας (Kenneth, 1977). 'Έτσι, ή οικογένεια άποδέχεται τήν ανεξαρτησία τών εφήβων (Kohn, 1969), όπως άπαιτούν οι σύγχρονες συνθήκες ζωής.

Αυτή λοιπόν ή διαφορά στην οικογενειακή ιδεολογία, σε συνάρτηση με τή διαφορετική έκταση πού έχει πάρει τό φαινόμενο του 'υπο-πολιτισμού τών νέων' στην 'Ελλάδα και στις ΗΠΑ, διαφοροποιεί τό περιεχόμενο της σύγκρουσης κατά τήν εφηβεία ανάμεσα στις δύο χώρες.

Στήν 'Ελλάδα, οι γονείς διατηρούν ένα περισσότερο ή λιγότερο άσθητό ήθικό κώδικα, ενώ ανάμεσα στους νέους ύπάρχει ευρύτατη άποδοχή τών προγαμίων σχέσεων και παρακμή του διπλού κριτηρίου (Vermeulen, 1970, Nielsen Hellas Institute, 1977, K. Παπαδοπούλου, 1975). Αυτή ή διαφορά, σε συνδυασμό με τήν πίεση για εξάρτηση από τήν οικογένεια, κάνει τή σύγκρουση πάνω στό θέμα της σεξουαλικότητας άναπόφευκτη, ιδιαίτερα ανάμεσα στον πατέρα και τήν κόρη. Παράλληλα, ή έκταση του 'υπο-πολιτισμού τών νέων' δέν είναι τόση ώστε να μπορεί να έξουδετερώσει τόν παρεμβατισμό της οικογένειας.

'Η άλληλεπίδραση αυτών τών παραγόντων δημιουργεί σύγχυση και κάνει τή σεξουαλική ζωή τών νέων 'άκανθώδες θέμα' και διαρκή άπειλή τών οικογενειακή γαλήνη.

Στις ΗΠΑ, έστω κι άν οι γονείς είναι πύ συντηρητικοί στά σεξουαλικά ήθη από τους γιους και τις θυγατέρες τους (Reiss, 1970) στό βαθμό πού άποδέχονται τήν ανεξαρτησία τών παιδιών τους, ή ένταση τών συγκρούσεων στό θέμα της σεξουαλικότητας, τουλάχιστον, μειώνεται (Sorensen, 1973). 'Η μείωση αυτή τών συγκρούσεων συμπίπτει με τήν άξξανόμενη σπουδαιότητα της όμάδας τών συνομηλικών, όπου οι

γονεῖς ἐπιρρίπτουν οὐσιαστικά ἕνα μέρος τῆς εὐθύνης στό γιό ἢ στήν κόρη τους. Ἐρευνητικά δεδομένα δείχνουν ὅτι δέν ὑπάρχει πραγματικό χάσμα ἀξιών ἀνάμεσα στοὺς γονεῖς καί τὰ παιδιά τους (Yankelovich, 1974), πράγμα πού σημαίνει ὅτι ἡ ἐπιλογή τῶν φίλων εἶναι λίγο-πολύ συνεπής μέ τίς προτιμήσεις τῶν γονιῶν. Μέ αὐτή τήν ἔννοια, ἡ ἀνεξαρτησία τήν ὁποία ἐπιτρέπει ἡ οἰκογένεια καί ἡ ἔκταση τοῦ «ὑποπολιτισμοῦ τῶν νέων» ἀλληλοσυμπληρώνονται, δημιουργώντας ἕνα φιλελεύθερο πλαίσιο γιά τή σεξουαλική ζωή τῶν νέων. Συγχρόνως, ὁμως, αὐτός ἀκριβῶς ὁ ἡμιαυτόνομος ὑπο-πολιτισμός τῶν νέων σέ συνδυασμό μέ τή συμμετοχή τους ἀργότερα τῶν παραγωγή συντελεῖ στή μεγαλύτερη ἀποξένωση τῶν νέων ἀπό τόν κόσμο τῶν ἐνηλίκων καί δημιουργεῖ σύγκρουση ἀνάμεσα στίς γενεές. Ἄντιθετα, στήν Ἑλλάδα, ἡ ἐνσωμάτωση τῶν νέων στόν κόσμο τῶν ἐνηλίκων δέν ἀποτελεῖ καί τόσο ἐπώδυνη διαδικασία, ἐξ αἰτίας τῆς σεξουαλικῆς τους στήν παραγωγή ὑπέρταση.

Μιά πλήρης τώρα ἀντιπαράθεση τῆς ἐρωτικῆς ζωῆς τῶν νέων στήν Ἑλλάδα καί στίς ΗΠΑ προϋποθέτει τή θεώρησή της ὄχι μόνο ἀπό τήν ἀποψη τῆς οἰκογενειακῆς ἰδεολογίας, ἀλλά καί τοῦ ἐνδύτου κοινωνικοῦ πλαισίου.

Στήν Ἑλλάδα, ἡ παράδοση τῆς ἀλληλεξάρτησης ἀνταντακῶς σέ δύο ἐπίπεδα, δηλαδή στήν οἰκογένεια καί στό ἐνδύτου κοινωνικό πλαίσιο, δημιουργώντας μιά κατά κάποιο τρόπο ἀντιτακτική κατάσταση. Ἄπό τή μιά μεριά, ἡ οἰκογένεια εἶναι αὐστηρή καί παρεμβατική. Ἄπό τήν ἄλλη, τό κοινωνικό πλαίσιο εἶναι ἀκόμη λίγο-πολύ ἐνισχυτικό, μιά πού οἱ διαπροσωπικές σχέσεις δέν εἶναι ἀκόμη τόσο ἀπόμακρες καί ἀνταγωνιστικές.

Μέ αὐτή τήν ἔννοια, ἡ πηγή τῶν συγκρούσεων, ὁσον ἀφορᾷ τό θέμα τῆς σεξουαλικότητας κατά τήν ἐφηβεία, ἐντοπίζεται στήν οἰκογένεια, ἡ ὁποία διατηρεῖ πολύ αὐστηρότερα ἤθη ἀπό ὅ,τι οἱ νέοι.

Στίς ΗΠΑ συναντᾶμε μιά μὴ παρεμβατική καί ἀπαγορευτική οἰκογένεια καί ἕνα κοινωνικό πλαίσιο, ὅπου οἱ διαπροσωπικές σχέσεις γίνονται ὄλο καί πῶ ἀπόμακρες καί ἀνταγωνιστικές. Ἐτσι, σέ συνάρτηση μέ τή γονεϊκή στάση καί τίς νόρμες πού ἐνστερνίζεται ἡ ἡμι-αὐτόνομη ὁμάδα τῶν συνομηλικῶν, οἱ Ἀμερικανοὶ ἐφηβοὶ παρουσιάζονται πῶ φιλελεύθεροι στίς σεξουαλικές τους δραστηριότητες ἀπό ὅ,τι οἱ Ἕλληνες ἐφηβοὶ. Αὐτό φαίνεται τόσο στήν ἐνδύτη ἀποδοχή τῶν προγαμιαίων σχέσεων, ὅσο καί στό νεαρότερο τῆς ἡλικίας κατά τήν ὁποία «ἐγκαινιάζουν» τίς σεξουαλικές τους σχέσεις, καθῶς καί στόν συγκριτικά μεγαλύτερο ἀντίκτυπο τῆς σεξουαλικῆς ἐπανάστασης στό γυναικεῖο πληθυσμό (Nielsen Hellas Institute, 1977, Sorensen, 1973). Ὅμως, ἐνῶ αὐτό τό φιλελεύθερο ρεῦμα στή σεξουαλική ζωή θά'πρεπε, λογικά νά συνεπάγεται πῶ ἄνετες καί εὐλιχνεῖς διαπροσωπικές σχέσεις, ἡ ἀδύτη τοῦ ποσοστοῦ αὐτοκτονιών (US Dept of Commerce, Statistical Abstract of the US,

1976) καί τοῦ ἐθισμού στά ναρκωτικά ἀνάμεσα στοὺς νέους (Schroeder, 1975) δὴν ἰσοῦν σέ κάποιο σκεπτικισμό. Μέχρις ἐνός σημείου, αὐτά τὰ φαινόμενα μποροῦν νά ἀποδοθοῦν σέ συναισθήματα ἀποξένωσης τῆς νεολαίας ἀπό τήν ἐνεργό συμμετοχή στόν κόσμο τῶν ἐνηλίκων καί στίς δραστηριότητές του. Συγχρόνως, ὁμως, ὑπονοοῦν ὅτι ὁ ἀνταγωνισμός πού χαρακτηρίζει τό ἐνδύτου κοινωνικό πλαίσιο ἀνταντακῶς καί στίς διαπροσωπικές σχέσεις τῶν νέων. Γι' αὐτό ἀναφέρεται τόσο συχνά ἀπό ἀγόρια καί κορίτσια ὅτι ὁ «σταθερός δεσμός» ἀνταποκρίνεται στήν ἀνάγκη τους νά ξεφύγουν ἀπό τόν ἀνταγωνισμό τῆς συνεχῆς ἀναμέτρησης μέ τό ἄλλο φύλο, ἐνῶ ἡ ἀξαναμένη ἀνάγκη γιά οἰκεῖες σχέσεις στήν πράξη δέν ἱκανοποιεῖται τόσο εὐκόλα (Orlowski, 1976). Καί αὐτός εἶναι ἐπίσης ὁ λόγος γιά τό λεγόμενο «κρίτηρο ἀπόδοσης» πού συχνά ὑποσκάπτει τή δυνατότητα γιά συναισθηματική καί σεξουαλική ἀπόλαυση (Komarovsky, 1976). Θά μπορούσαμε νά ποῦμε πῶς αὐτά εἶναι προβλήματα πῶ ἀφοροῦν καί τήν ἑλληνική νεολαία, πράγμα πού δέν εἶναι δύσκολο νά παρατηρήσει κανεῖς ἀνάμεσα στά περισσότερα ἀστικοποιημένα καί μορφωμένα τμήματα τοῦ πληθυσμοῦ. Ὅμως, αὐτά τὰ προβλήματα δέν ἀγγίζουν ἀκόμη τή νεολαία σέ τόσο ἔκταση, γιατί τό κέντρο πίεσης ἐντοπίζεται πρὸς τό παρὸν περισσότερο μέσα στήν οἰκογένεια παρά ἔξω ἀπ' αὐτήν.

Τόσο στήν Ἑλλάδα ὅσο καί στίς ΗΠΑ, τό φιλελεύθερο ρεῦμα στήν σεξουαλική ζωή τῶν νέων δέν συνοδεύεται ἀπό ριζική ἀμφισβήτηση παραδοσιακῶν θεμιῶν, ὅπως ὁ γάμος. Διοχετεύεται μᾶλλον σέ μονογαμικοῦ τύπου σχέσεις, ὅπως δείχνει ἡ ἀξαναμένη τάση γιά «σταθερό δεσμό». Γιά τοὺς νέους καί στίς δύο χώρες, ὁ γάμος θεωρεῖται ἰδιωτική ὑπόθεση. Στήν Ἑλλάδα, αὐτό ἀποτελεῖ μιά νέα τάση πῶ μαζί μέ ἄλλα χαρακτηριστικά (δηλαδή συναισθηματικῆς προϋποθέσεις γιά τό γάμο, μειωμένη διαφορά ἡλικίας ἀνάμεσα στοὺς συζύγους, ἐλάττωση τῆς παιδοκεντρικότητας) διαφοροποιοῦν τό γάμο ἀνάμεσα στοὺς νέους ἀπό αὐτόν τῶν γονιῶν τους. Γι' αὐτός Ἀμερικανούς νέους ὁ γάμος, σάν ἰδιωτική ὑπόθεση, ἀποτελεῖ σύγχυση μᾶλλον παρά διαφοροποίηση ἀπό τό μοντέλο τῶν γονιῶν τους.

5. Συμπεράσματα, μελλοντικές τάσεις καί προτάσεις γιά ἔρευνα

Φθάνοντας στό τέλος αὐτῆς τῆς συζήτησης, καταλήγουμε σέ ὀρισμένα συμπεράσματα πού μποροῦν νά συνοψισθοῦν ὡς ἑξῆς: Στήν Ἑλλάδα, ἡ οἰκογένεια διατηρεῖ λίγο-πολύ τόν ἀπαγορευτικό χαρακτήρα της μέσα σ' ἕνα κοινωνικό πλαίσιο, ὅπου ἐπιβιώνουν πολλά ὑποστηρικτικά καί συνεργατικά στοιχεία, ὅπως ὑπαγόρευαν οἱ συνθήκες ἀλληλεξάρτησης τοῦ παρελθόντος. Στίς ΗΠΑ, ἡ φιλελεύθερη οἰκογένεια βρισκεται ἐνσωματωμένη σ' ἕνα κοινωνικό πλαίσιο, ὅπου οἱ

διαπροσωπικές σχέσεις γίνονται όλοένα και πιο απόμακρες και αποπροσωποποιημένες. Έτσι, όσον αφορά το θέμα της σεξουαλικότητας των νέων, το κέντρο πίεσης εντοπίζεται διαφορετικά στην κάθε χώρα. Για μὲν τὴν Ἑλλάδα, τὸ κέντρο πίεσης βρίσκεται στὴν οἰκογένεια, ἡ ὁποία ἐνεργεῖ ἀπαγορευτικά, προσπαθώντας, ἰδιαίτερα στὴν περίπτωση τοῦ κοριτσιοῦ, νὰ περιορίσει τὰς ἀνεξαρτησίας καὶ φιλελευθέρης σεξουαλικῆς συμπεριφοράς. Γιὰ δὲ τὴς ΗΠΑ, τὸ κέντρο πίεσης δὲν ἐντοπίζεται πιά τόσο μέσα στὴν οἰκογένεια, ὅσο στὸ εὐρύτερο κοινωνικὸ πλαίσιο, στὴν ἀποξένωση καὶ στὴ συνεπακόλουθη δυσκολία στὶς διαπροσωπικὲς σχέσεις καὶ τὸ πλησίασμα τῶν νέων.

Μὲ βάση ὁρισμένες τάσεις οἱ ὁποῖες ἐκδηλώνονται στὸν ἑλληνικὸ χώρο, θὰ ἦθελαν νὰ προχωρήσω σὲ μερικές ὑποθέσεις γιὰ τὴ μελλοντικὴ ἐξέλιξη τῆς οἰκογένειας καὶ τῶν σεξουαλικῶν ἠθῶν στὴν Ἑλλάδα.

Στὴν Ἑλλάδα, ἀνάμεσα στὰ πρῶτα ἀστικοποιημένα καὶ μορφωμένα στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ παρατηρεῖται μιὰ ἀλλαγὴ ὅσον ἀφορᾷ τὴν οἰκογενειακὴ ἰδεολογία καὶ τὴ στάση ἀπέναντι στὴ σεξουαλικότητα. Ἐτσι, εἶναι εὐλόγο ὅτι, καθὼς προχωρεῖ ἡ ἀστικοποίησις καὶ ἡ βιομηχανοποίησις, αὐτὲς οἱ ἀλλαγές θὰ ἀγκαλιάσουν μεγάλους τμήματα τοῦ πληθυσμοῦ. Σταδιακά, δηλαδή, θὰ ἐπέλθει σύμπτωση ἀνάμεσα στὴν ὀργάνωση τῆς δημόσιας καὶ τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς. Μποροῦμε νὰ περιμένουμε, λοιπόν, ὅτι ἡ οἰκογένεια θὰ δομηθεῖ σὲ περισσότερο ἐξισωμένη βάση καὶ θὰ υιοθετήσῃ τελικὰ θετικὴ στάση ἀπέναντι στὴν ἀπαιτήσις γιὰ ἀνεξαρτητοποίησις πού προβάλλουν τὰ νεαρότερα μέλη τῆς. Ἀνάλογα δὲ πρὸς τὸ ρυθμὸ φιλελευθεροποιήσεως τῆς οἰκογένειας, θὰ αὐξηθεῖ καὶ τὸ φιλελευθερὸ ρεῦμα ὡς πρὸς τὴ σεξουαλικότητα ἀνάμεσα στοὺς νέους. Ἡ περισσότερο αὐτόνομη ἀνάπτυξη τοῦ «πολιτισμοῦ τῶν νέων», πού γίνεται ἀναπόφευκτὴ μὲ τὴν αὐξηση τοῦ σπουδαστικοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὴν παράτασις τῆς ἐκπαίδευσης, θὰ ἐνισχύσει αὐτὴ τὴν τάση. Παράλληλα, μὲ τὴ διόγκωσις τῶν ἀστικῶν κέντρων, οἱ διαπροσωπικὲς σχέσεις γίνονται ὄλο καὶ πρὸς ἀπόμακρες, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ μοναξιά καὶ ἡ ἀποξένωση τῶν ἀποτελούντων τὸ καινούργιο χαρακτηριστικὰ τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Ἐτσι, ἡ χαλάρωσις τῆς ἀλληλεξάρτησεως θὰ καταργήσῃ μὲν τὸν συνεπακόλουθον περιορισμὸς ὅσον ἀφορᾷ τὴ σεξουαλικότητα, ἀλλὰ θὰ συνοδεύεται ἀπὸ τοὺς περιορισμοὺς στὴ διαπροσωπικὴ ἐπικοινωνία πού ἐπιβάλλουν οἱ νέες συνθήκες. Μὲ ἄλλα λόγια, καθὼς ἡ ὀργάνωσις τῆς δημόσιας ζωῆς ἀκολουθεῖ αὐτὴν τῶν ΗΠΑ, εἶναι πολὺ πιθανὸ οἱ τομεῖς τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς, ὅπως ἡ οἰκογένεια καὶ ἡ σεξουαλικότητα, νὰ ἐξελεγχθοῦν μὲ ἀνάλογο τρόπο. Ἡ ἐπιβίωσις τῆς ἰδιόμορφης ἑλληνικῆς παράδοσης μπορεῖ νὰ ἐπιβραδύνει αὐτὴ τὴ διαδικασία, δὲν φαίνεται ὅμως ὅτι θὰ τὴν ἀποτρέψει τελικὰ.

Ὅλες αὐτὲς οἱ ὑποθέσεις προσφέρουν πολὺ ἐνδιαφέρον πεδίο γιὰ ἔρευνα, ἡ ὁποία μέχρι στιγμῆς εἶναι μᾶλλον περιορισμένη. Κι αὐτὸ ὀφείλεται καὶ στὴν πε-

νιχρὴ χρηματοδότησις ἀλλὰ καὶ στὸ ὅτι τὸ θέμα τῆς οἰκογένειας καὶ τῆς σεξουαλικότητας ἀποτελοῦν ἀκόμη καὶ τώρα ταμποῦ γιὰ τὴν ἑλληνικὴν πραγματικότητα. Ἐκτός ἀπὸ τὴν ἀγροτικὴν οἰκογένεια πού ἀποτελεσε ἀντικείμενο ἀνθρωπολογικῶν καὶ κοινωνιολογικῶν μελετῶν (Campbell, Friedl, Sanders), ἡ ἔρευνα πᾶν στὴ σύγχρονη ἑλληνικὴ οἰκογένεια ἔχει ἀσχοληθεῖ σποραδικὰ καὶ σὲ περιορισμένον μεγέθους δείγματα μὲ τὴ δυναμικὴ τῆς οἰκογένειας, τοὺς ρόλους καὶ τὰ στερεότυπα γιὰ τὸν ἄντρα καὶ τὴ γυναίκα, τὴ σύγχρονη θέση τῆς γυναίκας, τὴν προίκα, τὴν ἔκτρωσις. Συνήθως ἔρευνες τέτοιου εἶδους κατευθύνονται ἀπὸ τὸ Ἐθνικὸ Κέντρο Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν, τὸ Κέντρο Ψυχικῆς Ὑγιεινῆς ἢ τὸ Ἰδιωτικὸ Ἰνστιτούτο «Ἀνθρώπων» τῶν Γ. καὶ Β. Βασιλείου.

Θέματα πού χρειάζονται διερεύνησις εἶναι καὶ τὰ ἑξῆς:

- Ἡ δυναμικὴ τῆς σχέσεως γονιῶν-ἐφήβων καὶ ἡ στάσις τῆς οἰκογένειας ἀπέναντι στὸ θέμα τῆς ἀνεξαρτησίας ἀπ' αὐτήν.
- Ἡ ἔκτασις πού ἔχει πᾶρει τὸ φαινόμενο τοῦ «πολιτισμοῦ τῶν νέων» στὴ σύγχρονη Ἑλλάδα καὶ ὁ βαθμὸς σύγκλισης ἢ ἀπόκλισης ἀνάμεσα στὶς ἀξίες πού ἐνστερνίζονται οἱ γονεῖς καὶ οἱ νέοι.
- Τὸ μέγεθος τοῦ χάσματος τῶν γενεῶν, σὲ συνάρτησις μὲ τὸ θέμα τῆς σεξουαλικότητας.
- Ἡ ἔκτασις τῆς ἀλλαγῆς ὡς πρὸς τὴ σεξουαλικότητα τόσο στὴ στάσις ὅσο καὶ στὴ συμπεριφορὰ ἀνάμεσα στοὺς νέους. Ἡ ποιότητα τῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων καὶ ἐστὶς πίεσεις ἐκτός ἀπὸ τὴν οἰκογένεια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βασιλείου, Γ., Ἐρευνα μεταβλητῶν παραγόντων εἰς τὴν ψυχοδυναμικὴν τῆς ἑλληνικῆς οἰκογένειας. Ἀθηνᾶϊκὸ Ἰνστιτούτο τοῦ Ἀνθρώπου, Ἀθῆνα, 1966.
- Βασιλείου Γ., «Aspects of Parent-Adolescent Transactions in the Greek Family», in G. Kaplan and S. Lebovici (Eds.), *Adolescence: Psychological Perspectives*, N. York: Basic Books, 1968.
- Βαλαώρας, Β., «Χαμηλὴ γεννητικότης τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ καὶ προκλήτῃ ἐκτρωσις», Ἀθῆνα, 1969, 18-19.
- Βαλιμάς, Π., «Οικογένεια», Ν. Ἐστία, 1936, 19.
- Bell, R.R., «Parent-child Conflict in Sexual Values», *Journal of Social Issues*, 1966, 22, 34-44.
- Bell, R.R. and Chaskes, J.B., «Premarital Sexual Experience among Coeds, 1958 and 1968», *Journal of Marriage and the Family*, 32: 81-84, 1970.
- Blood, R. and Wolfe, D.M., *Husbands and Wives: The Dynamics of Married Living*, New York: Free Press, 1960.
- Bartel, G.D., *Group Sex*, New York: Signet Books, 1971.
- Bott, E., «Conjugal Roles and Social Networks», in Bell and Vogel (Eds.), *A Modern Introduction to the Family*, Free Press, 1960.
- Campbell, J.K., *Honour, Family and Patronage: A Study of Institutions and Moral Values in a Greek Mountain Community*, Oxford Clarendon Press, 1964.

- Coleman, J., «Youth Culture», in *Youth: Transition to Adulthood*, 1974.
- Demos, J., «The American Family in Past Times» in Skolnick, A. and Skolnick, J., *Family in Transition*, 1977, Little Brown and Company.
- Ζάρναρη, Ο., *Patterns of Child Socialization in Greek Urban Families*, paper presented at the International Association for Child Psychiatry, 9th International Congress, Melbourne, Australia, 1978.
- Freud, S., *Three Essays on Sexuality*, 1905.
- Friedl, E., *Vassilika: A Village in Modern Greece*, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1963.
- Hayghe, H., «Family and the Rise of Working Wives – An Overview», *Monthly Labor Review*, 99, 1976, 12-19.
- Jerome, J., *Families of Eden: Communes and the New Anarchism*, New York: Seabury Press, 1974.
- Katakis, Ioannides, Tavantzis, *Aspects of Transaction in the Athenian Family*, Paper read at the Fifth International Congress of Social Psychiatry, Athens, Greece, September 1-7, 1974.
- Katz, M., *The People of Hamilton, Canada West*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1976.
- Kett, J., «History of Age Grouping in America», in *Youth: Transition to Adulthood*, 1974.
- Kohn, M.L., *Class and Conformity: A Study in Values*, Homewood, Illinois: Dorsey, 1969.
- Kohn, M.L., «The Effects of Social Class on Parental Values and Practice», in *The American Family: Dying or Developing*, N. York: Plenum Press, 1979, 45-68.
- Kenniston, K., «Youth as a Stage of Life», in *Youth*, R. Havighurst and P. Dreyer (Eds), University of Chicago Press, 1975.
- Kenniston, K., *All our Children: The American Family under pressure*, 1977.
- Kinsey, A.C., et al, *Sexual Behavior in the Human Female*, Philadelphia: Saunders, 1953.
- Komarovsky, M., *Dilemmas of Masculinity: A Study of College*, Youth New York: Norton, 1976.
- Λαμπίρη-Δημάκη Ι., «Dowry in Modern Greece: An Institution at the Crossroads between Persistence and Decline», in *Towards a Sociology of Women*, Safiliou-Rothschild.
- Lerner, R.M., «Showdown at Generation Gap: Attitudes of Adolescents and Their Parents toward Contemporary Issues», in Thornburg, H.D. (Ed.), *Contemporary Adolescence: Readings*, 1975.
- Macklin, E., «Going very Steady», *Psychology Today*, Nov. 1974.
- Mead, M., *Culture and Commitment: A Study of the Generation Gap*, N. York, 1970.
- Miller, J.P., «Suicide and Adolescence», *Adolescence*, 1975, 10, 11-24.
- Mirande, A.M. and Hammer, E.L., «Premarital Sexual Permissiveness: A Research Note», *Journal of Marriage and the Family*, 1974, 36, 356-358.
- Mischel, W., «Sex Typing and Socialization», in Mussen, P.H. (Ed.), *Carmichael's Manual of Child Psychology*, Vol. II. (3rd ed.), N. York: John Wiley Sons, 1970.
- Νικολαΐδου, Μ., «Η έργαζόμενη γυναίκα στην Ελλάδα», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Έρευνών*, 1975, 25, 470-496.
- Orlofsky, J.L., «Intimacy Status: Relationship to Interpersonal Perception», *Journal of Youth and Adolescence*, 1976, 5, 73-88.
- Παπαδοπούλου, Κ., *Αγόνες και νίκες της Έλληνίδας*, εκδ. Πύλη, Αθήνα 1975.
- Packard, V., *The Sexual Wilderness*, N. York: David McKay Company, Inc., 1968.
- Perlman, D., «Self Esteem and Sexual Permissiveness», *Journal of Marriage and the Family*, 1974, 36, 470-473.
- Peristiany, J.G., «Honour and Shame in a Cypriot Highland Village», in Peristiany, J.G. (Ed.), *Honour and Shame: The Values of Mediterranean Society*, London: Weidenfels and Wicolson, 1965, 171-190.
- Ποταμιάνου, Α., «On Aspects of Change in Greek Urban Families», Paper presented at the International Association for Child Psychiatry and Allied Professions, 9th International Congress, Melbourne, Australia, 1978.
- Ray, R.N., «A Report on Self-employed Americans in 1973», *Monthly Labor Review*, 1975, 98, 49-54.
- Reiss, I., *The Social Context of Premarital Sexual Permissiveness*, N. York: Holt, Rinehart and Winston Inc., 1967.
- Reiss, I., «How and why America's Sex Standards Are Changing», in J.H. Gagnon and W. Simon (Eds), *The Sexual Scene*, Chicago: Aldine, Transaction Books, 1970, 43-57.
- Safilios-Rothschild, C., «A Comparison of Power Structure and Marital Satisfaction in Urban Greek and French Families», *Journal of Marriage and Family*, 1967, 29, 345-352.
- Safilios-Rothschild, C., «Honour Crimes in Contemporary Greece», *British Journal of Sociology*, 1969, 20, 205-217.
- Safilios-Rothschild, C., «The Options of Greek Men and Women», *Sociological Focus*, 1972, 5, 71-83.
- Skolnick, A., *The Intimate Environment*, Little Brown and Company, 1978.
- Slater, P., *Footholds*, Boston: Beacon Press, 1977.
- Schroeder, R.C., *The Politics of Drugs*, Washington, D.C.: The Congressional Quarterly, 1975.
- Sorensen, R.C., *Adolescent Sexuality in Contemporary America: Personal Values and Sexual Behavior*, New York: World Publishing Co., 1973.
- Spinellis, K. and Vassiliou, G., «Milieu Development and Male-Female Roles in Contemporary Greece», in Seward and Williamson (Eds.), *Social Sex Roles in a Changing World*, N. York: Random House (Communication number 65).
- Τσαούσης, Δ., «Η μορφολογία της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας», 1971.
- Triandis, H., Vassiliou, V. and Nassiakou, «Three Cross-Cultural Studies of Subjective Culture», *Journal of Personality and Social Psychology*, 1968, 8, 1-42.
- Φραγκουδάκη, Α., *Τά Άναγνωστικά του Δημοτικού Σχολείου*, Αθήνα, 1978.
- Yankelovich, D., *The New Morality: A Profile of American Youth in the '70s*, 1974.
- Vermeulen, C., *Families in Urban Greece*, unpublished doctoral dissertation, Cornell Univ., 1970.